

Počátky a prvotní vývoj církevní organizace v Jihlavě a v jejím bezprostředním okolí ve středověku¹

The Origins and Initial Development of the Ecclesiastical Organization in Jihlava and its Immediate Surroundings in Middle Ages

DANA VODÁKOVÁ

Abstract

This study deals with quite a broad topic of settlement and initial ecclesiastical organization in the Jihlava region. Above all, it aims to summarize the existing information and create a more complete view of this topic. It thus refers to many closely related areas, be it the natural conditions, the issue of access communications, or the property-law relations in the local micro-region. It turns out that profound changes, brewing already since the beginning of the 12th century and manifested particularly in the turn of the 12th and 13th centuries, affected the colonization of the region referred. These included not only demographic growth but also a wide array of changes from economic innovations and handi-craft growth to social structure changes and completion of parish organization. The latest since the La-Tene period and in the Roman period the long-distance route from Vindobona to the Elbe region lead through the border forest (though in another route), and this could importantly influence the establishment of the first settlements here. The ecclesiastical organization then to a certain degree corresponded with the settlement evolution and property ownership. The area where the parish center with the St. John the Baptist church arose belonged according to all evidence to the landlord ownership. The Želiv monastery seems to be primarily responsible for the colonization in this region, exercising its efforts particularly in the southern and southeastern direction.

Key Words

Ecclesiastical organization in the Jihlava region, property-law relations, colonization, written records, St. John the Baptist church, The Želiv monastery.

Úvod

Českomoravská vysočina se svým neproniknutelným hvozdem a podhorským podnebím stála dlouhou dobu na pokraji zájmu středověkého obyvatelstva. Její kolonizace tak probíhala v porovnání s ostatními částmi země s jistým zpožděním. A zde, na rozhraní Čech a Moravy se asi těsně před rokem 1200 konstituuje jedna ze zdejších sídelních komor, nepříliš významná osada, Stará Jihlava. Jak se však záhy ukázalo, mělo mít toto místo pro budoucí časy výsostně postavení, neboť se stalo hlavní pokladnicí českých zemí v 1. polovině 13. století.² To už zde však byla Jihlava nová. V této době už je dostalo patřičného zájmu a její architektonické, sochařské i další památky jako i její osudy vyvolávaly následně badatelský zájem nejednoho amatérského nadšence pro historii i renomovaných historiků, vězených otázek. A nutno říci, že v mnoha z nich se konečné odpovědi ani nelze dopátrat a nezbývá, než se spokojit s vysvětleními více či méně doložitelnými a pravděpodobnými. Tato studie se zaměřuje

1 Tento text vychází a je částečným přepracováním mé bakalářské práce, která byla dokončena a obhájena v roce 2006 pod vedením Mgr. Stefana Scholze. Při této příležitosti mu děkuji za cenné rady, připomínky a zejména za pomoc při diplomatickém rozboru listin.

2 Josef JANÁČEK: Stříbro a ekonomika českých zemí ve 13. století, In: ČČH 20, 1972, s. 876.

v Brně a rovněž archeologického pracoviště Muzea Vysočiny v Jihlavě.¹³ Obecnější pohled s širokou základnou dobových souvislostí reprezentují práce Zdeňka Měřinského a Evy Zumpfe.¹⁴ Zajímavé jsou zejména jejich závěry o časové stratifikaci osídlování Jihlavska. Této problematice se pak významně věnoval Ladislav Hosák.¹⁵ V rámci monografického zpracování dějin českého státu v první polovině 13. století se poměrně obšírně počátkem Jihlavy zabývá Josef Žemlička.¹⁶

Vedle těchto historických prací se Jihlava stala předmětem zájmu velké řady historiků umění, kteří se však obraceli spíše k objektům, které vznikly již po královské fundaci. Je třeba uvést alespoň podnětné práce Evy Šamánkové a zejména pak Jiřího Kuthana.¹⁷ Dále pak například práce Antonína Bartuška a Arnošta Káby.¹⁸ K synteticky pojatým pracím pojednávajícím o uměleckých památkách Jihlavy je na místě uvést Umělecké památky Moravy, práci Bohumila Samky.¹⁹ Práci syntetického rázu je rovněž publikace Karla Kuči, která je souborem informací nejen k jihlavské aglomeraci, ale i dalším městům na Českomoravské vrchovině.²⁰

Nemalý význam má také encyklopedická a katalogizační činnost historického regionálního bádání.²¹ Stěžejní pro studium kostela sv. Jana Křtitele je článek Lubomíra Konečného, jenž zahrnuje i výsledky archeologické sondy v presbytáři tohoto kostela, která proběhla v roce 1984 v rámci oprav a položení nové dlažby.²² Jihlava je dále rozsáhle zastoupena v odborné literatuře s úhlem pohledu na dějiny dolování a mincovnictví.²³ V neposlední řadě se musím zmínit o nejnovějších pracích, které publikují výsledky dalších archeologických výzkumů, především z míst současného historického jádra města.²⁴

- 13 Richard ZATLOUKAL: Záchraný archeologický výzkum v presbytáři kostela Povýšení svatého Kříže v Jihlavě - Die Rettungsgrabung im Chor der St.-Kreuz-Kirche in Jihlava (Iglau), In: Vlastivědný sborník Vysočiny 9, oddíl věd společenských 1994, s. 205 - 213; tentýž: Nálezy dvou středověkých pecí typu hypocaustum v minoritském klášteře v Jihlavě - Der Befund der zwei mittelalterlichen Öfen des Hypocaustumtypus im Minoritenkloster in Jihlava (Iglau), In: Vlastivědný sborník Vysočiny 11, oddíl věd společenských 1996, s. 27 - 44; Oldřich ŠEDO / Richard ZATLOUKAL: Jihlava (okres Jihlava), ULICE Křížová 14, In: Přehledy výzkumů 1993 - 1994 1997, s. 204; A. ŠTROF / Richard ZATLOUKAL: Jihlava (okres Jihlava), In: Přehledy výzkumů 1993 - 1994, Brno 1997, s. 205 - 206; Richard ZATLOUKAL / David ZIMOLA: Hornická kolonizace Jihlavska z pohledu archeologie. In: Dolování stříbra a mincování v Jihlavě. Sborník. Jihlava 1999, s. 28 - 35; David ZIMOLA: Archeologické výzkumy v Jihlavě, In: Vlastivědný sborník Vysočiny 11, Oddíl věd společenských 1999, s. 3 - 25; tentýž: Jihlava (okres Jihlava), Přehledy výzkumů 41 (1999), Brno 2000, s. 166.
- 14 Zdeněk MĚŘINSKÝ / Eva ZUMPF: Der Bergbau und die Besiedlung des südwestlichen Mährens, AH, 2001, č. 26.
- 15 Ladislav HOSÁK: Historický mistopis země Moravskoslezské, Praha 1938; tentýž: Středověká kolonizace horního poříčí Jihlavy, ČSPS, 60, 1952, Ladislav HOSÁK / Rudolf ŠRÁMEK: Místní jména na Moravě a ve Slezsku, I - II, Praha 1970 - 1980.
- 16 Josef ŽEMLIČKA: Století posledních Přemyslovců, Praha 1986; tentýž: Čechy v době knížecí (1034 - 1198), Praha 1997; tentýž: Počátky, 2002, (pozn. 5).
- 17 Eva ŠAMÁNKOVÁ: Jihlava, In: ZZP 10, 1950, Jiří KUTHAN: Architektura v Přemyslovském státě 13. století, In: Umění doby posledních přemyslovců, Roztoky u Prahy-Praha 1982; tentýž: Přemysl Otakar II., král železců, města, hrady, kláštery, kostely, Vimperk 1993; tentýž: Česká architektura doby posledních Přemyslovců, města, hrady, kláštery, kostely, Vimperk 1994.
- 18 Antonín BARTUŠEK / Arnošt KÁBA: Umělecké památky Jihlavy, Havlíčkův Brod 1960.
- 19 Bohumil SAMEK: Umělecké památky Moravy a Slezska, II. díl, J/N, Praha 1999, s. 67 - 108.
- 20 Karel KUČA: Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku, II. díl, Praha 1997.
- 21 Zdeněk JAROŠ / Karel KŘESADLO: Historie a současnost Jihlavy, Jihlava 1984; titíž: Jihlava, kulturně historický průvodce městem, Jihlava 1996; Zdeněk JAROŠ: Gotická Jihlava, Jihlava 1993.
- 22 Lubomír KONEČNÝ: K románské podobě a funkci kostela sv. Jana Křtitele, in: Rodná země, Brno 1986.
- 23 Jiří VOSÁHLO: Přehled historie jihlavského hornictví, In: Dolování stříbra a mincovnictví v Jihlavě, Jihlava 1999.
- 24 David MERTA / Petr KOVÁČIK / M. PEŠKA: Jihlava (okres Jihlava), Husova ulice č. 28, parcela č. 3363 (akce A20/98), In: Přehled výzkumů 40, 2000; Petr HOLUB / Petr HRUBÝ / Petr KOVÁČIK / David MERTA / Ergebnisse Archäologischer Rettungsgrabungen in Iglau im Jahr 2002, In: Přehled výzkumů 44, 2002; Petr HRUBÝ / Zdeněk JAROŠ / Petr KOČÁR / Karel MALÝ / Jiří MILITKÝ / David ZIMOLA: Středověká hornická BÝ: Dřevěná architektura 13. století v Jihlavě, Pelhřimov a Humpolci, In: Forum urbes medii aevi II., Brno 2005, s. 126 - 149; Za poznatky z dosud nepublikovaných archeologických výzkumů a další materiály děkuji Mgr. Petru Hrubému.

Přírodní podmínky a počátky osídlení

Geomorfologie, orografie a hydrografie

Oblast kolem horního toku Jihlavy je na rozhraní vysočiny a pahorkatiny. Jihlavský katastr pak spadá do územního celku Křižanovské vrchoviny, jež je součástí Českomoravské vrchoviny. Ta spadá do orografického celku Česká vysočina, tvořeného horninami moldanubika, do nichž z české části zasahují výběžek centrálního plutonu, zastoupeného klasickými granitoidními horninami, jako jsou dvojslidné granity a granodiority.²⁵ V plášti masivu se pak vyskytují metamorfované horniny jako cordieritické ruly a migmatity. Horninou charakteristickou pro Jihlavsko je porfyrický syenit.²⁶ Zejména na výše uvedené metamorfity je vázán výskyt rudních minerálů.

Javořická tabule (Javořice 837 m, Měchův a Skelný vrch 786 m) - Třeštská vrchovina (Velký Špičák 733 m) - Křemešnická vrchovina (Křemešník 765 m) - masív Čeřínu (Čeřínek 761 m) a masív v prostoru Pávov - Smrčná - Větrný Jeníkov (Roháč 684 m), to jsou krajinné dominanty vymezující mikroregion Jihlavsko, které zároveň napomáhají definovat přirozenou hydrografickou hranici Podunají a Polabí. Toto evropské rozvodí Labe (Sázava) - Dunaj (Jihlava) prochází severovýchodně od města.²⁷ Samotná řeka Jihlava spadá do povodí Dyje. Její horní tok (přibližně po Kostelec u Jihlavy) je poměrně přímý a plynulý v otevřeném ponejvíce lučinatém údolí. Dále se však průběh toku výrazně mění, řeka se zařezává do terénu a vytváří dosti hluboká údolí s meandry. V místech pozdějšího středověkého jádra města Jihlavy sehrála významnou roli při modelaci terénu i říčka Jihlávka, přitékající od jihu.²⁸

Celý kraj kolem Jihlavy byl až do počátku vrcholného středověku pokryt „pomezím“ lesem. Zdejší lesní pokrov byl složen z dřevin spadajících do různých klimatovegetačních stupňů, které se však mnohdy prolínaly v závislosti na expozici a reliéfním terénu.²⁹ Z vegetačního hlediska můžeme rozlišit tři hlavní vegetační stupně. V údolí jsou to převážně bučiny.³⁰ Od výškové hranice okolo 600 m byl jedlobukový les. Nejvyšší „horské“ polohy byly pokryty smrko-bučinami. Je však namístě zmínit, že přibližně okolo roku 1200 nastalo tzv. klimatické optimum, což mělo za následek zvýšení průměrných teplot a naopak nižší úhrny srážek. S tímto jevem pak můžeme spojit výskyt obilnářství i vysazování vinné révy v regionech a terénech, u nichž to dnes nepřipadá v úvahu. Středověké zemědělské osídlení tak v této době obsazovalo i tyto terény, avšak při zhoršení podnebí se opět uchýlovalo do nižších poloh či se transformovalo na osídlení dobytkařské či ovčácké. Z klimato-vegetačního hlediska patří dnes zdejší oblast k nejstudenějšímu stupni mírně teplého pásma s průměrem ročních teplot 6 - 7 °C, což je charakteristika příznačná pro subhorské oblasti.³¹ Podle topografického třídění Martina Gojdy spadá sledované území do tzv. třetí sídelně historické zóny s údolními dny a náhorními plošinami kolem 450 - 600 m n. m. a vrcholy nad 600 m n. m., které často tvořily také podhůří rozsáhlejších a vyšších horských masivů. V českých zemích byly takové oblasti obecně osídlovány teprve v období vrcholného a pozdního středověku a namnoze byly spjaty s příchodem zkušených kolonizátorů z ciziny.³²

Šířka hvozdu na pomezí Čech a Moravy byla před započítáním kolonizace asi 80 km.³³ Přes lesy vedla trasa dálkové komunikace tzv. Haberská stezka, na níž vznikaly první sídlištní komory. Tato dálková cesta je doložena v Kosmově kronice.³⁴ K roku 1101, tedy snad prchali Oldřich Brněnský († 1113) a Litold Znojemský († 1112). V této době však patrně ještě nešlo o veřejnou zemskou cestu (strata publica).

25 DEMEK / NOVÁK A KOL.: Vlastivěda moravská, země a lid, Neživá příroda, nová řada sv.1, Brno 1992, s. 16.

26 Důležité zejména jako stavební materiál.

27 Nějaký čas působila jako přirozená hranice oddělující Čechy a Moravu.

28 Pramení cca 17 km od města a tvořila poměrně výraznou osu středověkého osídlení.

29 Zdeněk MĚŘÍNSKÝ: In: Jan JANÁK / Pavel BALCÁREK / František ČAPKA / Zdeněk MĚŘÍNSKÝ / Vratislav NEJEDLÝ / Jan TROJAN / Marie ZAORALOVÁ: Dějiny Brtnice a připojených obcí, Brno 1988, s. 13.

30 Právě tato biota pak byla nejvíce ovlivněna středověkou kolonizací.

31 Přestože se jedná o soudobé údaje, mohou poskytnout alespoň orientační přehled situace. Petr HRUBÝ / Zdeněk JAROŠ / Petr KOČÁR / Karel MALÝ / Jiří MILITKÝ / David ZIMOLA: Středověká hornická aglomerace na Starých Horách u Jihlavy, v tisku, (pozn. 24).

32 Martin GOJDA: Archeologie krajiny. Vývoj archetypů kulturní krajiny, Praha 2000, s. 147.

33 Jindřich SCHULZ: Vývoj českomoravské hranice do 15. století, In: HG, 4, 1970, s. 55.

34 Kosmova kronika česká, Praha 1972, s. 158; srov. V. NOVOTNÝ: České dějiny I, část II. Od Břetislava I. do Přemysla I., Praha 1913, s. 412 - 413.

Úvaha nad kolonizačním procesem jihlavského regionu

Názory, zabývající se odpovědí na otázku kdy, na jakou dobu a za jakých podmínek byl zdejší region osídlen, se různí. Zejména po roce 1918 se převážně němečtí badatelé domnívali, že Jihlava s okolím byla obývána již zbytky Markomanů. Proti těmto názorům pak vystoupil zásadně zejména Josef Dobí-
áš.³⁵ Obecně se následně předpokládalo, že zdejší region byl po dlouhou dobu neosídlen. Avšak zdá se, že i tento názor není zcela jednoznačný, ačkoliv pro to nejsou ověřené doklady.³⁶ Jisté zpoždění je však patrné a nepochybné. Oblast pomezního hvozdu přiléhala v 11. až 12. století k zeměpanskému Bítovsku, které bylo součástí hradskeho obvodu náležejícímu znojenskému údělu.³⁷

První obyvatelé pronikali do zdejšího hvozdu zejména podél vodních toků a podél Haberské stezky. Po řece Jihlavě, proti proudu, sehrál jistou kolonizační úlohu benediktinský klášter založený v Třebí-
či (založen roku 1101), odkud byl sledován kolonizační proces na severozápad a sever. Důležitějším však byl pro oblast okolo Staré Jihlavy patrně klášter v Želivu. Založen byl roku 1139 benedikt-
ny, roku 1149 jej však nahrazují premonstráti. Jeho kolonizační činnost se ubírala jižním a zejména jihovýchodním směrem a to k řece Jihlavě, k tehdy pomyslné hranici Čech a Moravy a můžeme ji řadit do tzv. domácí vnitřní kolonizace.³⁸ V jejich prvních fázích byly klášterní majetky stále závislé na knížecích či šlechtických darech, což naznačuje, že zdejší oblast náležela k zeměpanským úze-
mím a kláštery zde v počátcích jen zprostředkovávaly a organizovaly kolonizaci, a to spíše jako ná-
stroj pozemkové politiky přemyslovských knížat.³⁹ Ke konci 12. století dosáhlo osídlení i Českomo-
ravské vrchoviny. Dokládá to listina z roku 1203 o vymezení obvodu kostela v Rynárci na Pelhřimov-
sku.⁴⁰ Že zdejší území tedy patrně náleželo zeměpánu vyplývá i z dalších událostí. Do první třetiny
13. století se pak již klade hlavní proud kolonizace a ve 30. letech už je na zeměpanském Brtnicku i
Jihlavsku v podstatě dobudována sídlištní síť.⁴¹ Během první třetiny 13. století pokračuje i osidlovací
proces prováděný šlechtickými rody, které dostávají v okrajové zóně, na pokraji neosídlené oblasti, vý-
sluhou určitá území. Jedná se zejména o nově se konstituující nižší šlechtu.⁴²

Na zdejším území byli původně oněmi beneficiáři (pozdější nižší šlechtou) snad i členové rodů, je-

35 Josef DOBIÁŠ: Německé osídlení, 1931, (pozn. 8); srov. Ladislav HOSÁK: Středověká kolonizace horního
poříčí Jihlavy, In: ČSPS, LX, 1952, (pozn. 15), s.144.

36 Alois Josef PÁTEK: Vlastivěda moravská, II. Místopis, Jihlavský okres, Brno 1901, s.4; Východiskem k úvaze,
že území bylo po dlouhou dobu neosídlené bývají přírodní podmínky. Především vysoká nadmořská výška.
Obvykle se soudilo, že např. pravěké osídlení se takovým oblastem raději obloukem vyhnulo. Jak ovšem na-
značují povrchové průzkumy a záchranné archeologické akce v jižních Čechách (ale i jinde), také třetí sídelně
historická zóna bývala v pravěku - zejména mladším - kolonizována v mnohem větší míře, než se doposud
připouštělo. Martin GOJDA: Archeologie krajiny. Vývoj archetypů kulturní krajiny, 2000, (pozn. 32), s. 147.

37 Zdeněk MĚŘÍNSKÝ: Dějiny, 1988, (pozn. 29), s. 18.

38 Josef ŽEMLIČKA: Čechy v době knížecí, 1997, (pozn. 16), s. 272 - 295; tentýž: Počátky, 2002, (pozn. 5),
s. 230 - 263 ; Jan KLÁPŠTĚ: Proměna českých zemí ve středověku, Praha 2005, s. 276 - 292.

39 Jan KLÁPŠTĚ: Proměna českých zemí ve středověku, 2005, (pozn. 38), s. 176.

40 Josef ŽEMLIČKA: Počátky, 2002, (pozn. 5), s. 238.

41 Zdeněk MĚŘÍNSKÝ / Eva ZUMPF: Der Bergbau und die Besiedlung, 2001 (pozn. 14), s. 24.

42 Tamtéž: s. 24; Přerod beneficiární aristokracie v dědičnou šlechtu mladšího středověku začíná v polovině
12. století a v polovině století 13. se dá mluvit o jejím vrcholu. Až po této době transformace můžeme označit
tyto privilegované termínem šlechta a lze je také chápat jako skutečnou středověkou šlechtu, opřenou již
o pozemkový majetek přecházející z generace na generaci. První šlechta se utvářela zejména z předních
měnila existenční podstata monarchie a „stát“ ztrácel své pozice“ a započali s „tichým“ převodem původně
jako: hradští komoři, vilikové, poslové, lovčí, lesníci či vojenští ministeriálové. Byli to lidé sloužící v rozličných
družinách Přemyslovců, velmožů, vysokých prelátů či kněží. Obecně byli označováni termíny: camerari,
živovací prostor se však záhy začal zužovat v přímé závislosti na tempu uplatňování pozemkové vrchnosti.
„Nižší beneficiáři přecházeli mezi nižší šlechtu, jako manové či ministeriálové, vstupovali do služeb mocných
pánů včetně krále nebo sociálně klesali.“ Nic na tomto průběhu nezměnil ani odboj v letech 1248 - 49, naopak,
jen dovršila. Josef ŽEMLIČKA: Počátky, 2002, (pozn. 5), s. 353, 184, 185.

jichž původ se mnohdy hledá v Rakousku (např. Pincernové).⁴³ Rekrutovali se pravděpodobně z okruhu bítovských či znojenských hradeckých úředníků.⁴⁴ Kolem Kněžic to byli Hrutovci a mezi Stonařovem a rohu, náleželi i Damián a Smil z Bílkova, kteří se objevují v přibyslavických listinách, první k roku 1224 a druhý v listině z roku 1262.⁴⁵ V druhém exempláři listiny o Borku, hlásícímu se k roku 1233⁴⁶ (podle J. Šebánka však spadajícímu do druhé poloviny 13. století), si želivský klášter stěžuje nejen na útlak synů Volframa, ale i Ranožira.⁴⁷ Tyto rody se ještě po polovině 13. století podílely na osidlovacím procesu. Ten je charakterizován postupem od okrajových území a zahušťováním celé sítě kolem sídelních komor. Nelze ani vyloučit jejich podíl na zakládání kostelů, neboť nehledě na komplikovanou otázku dřevěných svatyní, se v českých zemích počítá v souvislosti s postupem kolonizace s několika vlnami zakládání nejstarších kamenných kostelů a to právě namnoze z iniciativy kolonizační pozemkové šlechty. Méně pak z popudu církevních hodnostářů, klášterů či členů knížecího rodu.⁴⁸

Za biskupa Jindřicha Zdíka (1126 - 1150) můžeme sledovat postupnou centralizaci církevní správy na Moravě, přičemž se archipresbyteri stali kanovníky katedrálního olomouckého chrámu. Diecéze členěné na arcijáhenství byly pod vlivem nových poměrů děleny na děkanáty a v polovině 13. století je v podstatě dotvořena farní síť tak, jak je známa z předhusitských let.⁴⁹ Tímto procesem se výrazně posílil vliv diecézní správy oproti tradičnímu systému vlastnických kostelů kolonizační šlechty. Do 40. až 50. let 13. století se tedy vytvořila farní síť a konstituují se i tržní osady jako centra panství, církevní správy, směny atd. Tyto proměny farní sítě a církevní správy se zajisté také nevyhnuly jihlavskému regionu. Bezprostředním výsledkem již nejranější vnitřní kolonizace je samozřejmě vznik nejstarších farních center na českém a moravském venkově. Zejména od poloviny 12. století představovala sakrální, ale rovněž profánní střediska celého regionu. Jak názorně ukázalo také bádání ve Švýcarsku a v jihozápadním Německu bylo tomu tak zejména díky nutnosti pravidelného odvádění duchovních a světských dávek (desátky, clo, důchody, berně, atd.), které se v takových místech soustřeďovaly, a také zásluhou celé řady důležitých centrálních funkcí jako soud, správa, trh, regionální obchod, atd.⁵⁰ Lze tedy předpokládat, že protourbánní tržní osada Stará Jihlava představovala právě takové centrum, které se soustředilo kolem kostela sv. Jana Křtitele (něm. Kirchensiedlung). Ten mohl hrát analogickou úlohu jako kristianizační bod v procesu vytvoření města (něm. Siedlungskern).⁵¹

Po této tzv. vnitřní (domácí) kolonizaci přišla do oblastí Českomoravské vysočiny další vlna tzv. velké či německé kolonizace 13. století (něm. deutsche Ostsiedlung).⁵² Na jižní Moravě se předpokládá,

- 43 Josef ŽEMLIČKA: Čechy v době knížecí, 1997 (pozn. 16), s. 362; tentýž: Počátky, 2002, (pozn. 5), s. 117, 118, 369, 403, 485; k působení rakouské šlechty na moravském území: Karl BRUNNER: Herzogtümer und Marken. Vom Ungarnsturm bis ins 12. Jhdt. Österreichische Geschichte 907 - 1156 (hsg. H. Wolfram), Wien 1997, s. 188, 325; Heinz DOPSCH / Karl BRUNNER / Maximilian WELTIN: Die Länder und das Reich. Der Ostalpenraum im Hochmittelalter. Österreichische Geschichte 1122 - 1278 (hsg. H. Wolfram), Wien 1999, s. 224, 466.
- 44 Zdeněk MĚŘÍNSKÝ/ Eva ZUMPFE: Der Bergbau und die Besiedlung, 2001, (pozn. 14), s. 24.
- 45 Ladislav HOSÁK: Příspěvky k starému rodopisu moravskému, In: ČSPSČ XLVI, 1938, s. 156.
- 46 CDB III, č. 43.
- 47 Václav RICHTER: Přechodní stavby v údolí Jihlávky, In: Vlastivědný sborník Vysočiny, oddíl věd společenských, svazek IV., 1961, s. 25; Srov. Josef DOBIÁŠ: Německé osídlení, 1931, (pozn. 8), s. 60; srov. Josef ŽEMLIČKA: Počátky, 2002, (pozn. 5), s. 239.
- 48 Václav MENCL: Panské tribuny v naší románské architektuře, In: Umění XIII, 1965, s. 29 - 62; Petr SOMMER: Začátky křesťanství v Čechách. Kapitoly z dějin raně středověké duchovní kultury, Praha 2001, s. 76 - 85; Josef ŽEMLIČKA: Počátky, 2002, (pozn. 5), s. 243, 449, 462, 471; Jan KLÁPŠTĚ: Proměna českých zemí ve středověku, 2005, (pozn. 38), s. 49, 53, 58, 65, 85, 97, 191, 48 - 118.
- 49 Zdeněk MĚŘÍNSKÝ: Dějiny, 1988, (pozn. 29), s. 28.
- 50 Václav MENCL: Panské tribuny, 1965, (pozn. 48), s. 29 - 62; Josef ŽEMLIČKA: Počátky, 2002, (pozn. 5), s. 243, 449, 462, 471; Jan KLÁPŠTĚ: Proměna českých zemí ve středověku, 2005, (pozn. 38), s. 49, 53, 58, 65, 85, 97, 191 48 - 118; Martin ILLI: Wohin die Toten gingen. Begräbnis und Friedhof in der vorindustriellen Stadt, 1992, s. 14, 20.
- 51 Martin ILLI: Wohin die Toten gingen, 1992, (pozn. 50), s. 15, 20 - 27; Při vzniku nejstarší osady kolem kostela sv. Jana Křtitele mola sehrát svoji úlohu i proměna sídelní struktury jihlavského regionu ve smyslu soustřeďování, resp. v podobě procesu transformace raně středověkého osídlení během 12. století, m.j. v důsledku dělení, resp. v podobě procesu transformace raně středověkého osídlení během 12. století, m.j. v důsledku christianizace, tak jak ho nastínil Jan KLÁPŠTĚ: Proměna českých zemí ve středověku, 2005, (pozn. 38), s. 87 - 195.
- 52 Srov. Josef ŽEMLIČKA: Počátky, 2002, (pozn. 5), s. 25.

že už zahušťovala a mnohdy převrstvila starší osídlení. Na Jihlavsku se tento proces klade převážně až do 40. let 13. století a dává se do souvislosti s objevením stříbrných rud.⁵³ Začala však snad už dříve, a to někdy mezi léty 1226 - 1252.⁵⁴ Jisté potvrzení představuje listina dokládající, že kolem poloviny 13. století již hospodařili na želivském klášterství i němečtí sedláci. Je to listina vztahující se k roku 1253, v níž se pro úkol vytyčení lánů v krajině, která má být kolonizována, bere jako příklad rozvržení, které bylo použito na majetku želivského kláštera, jenž obhospodařovali Němci.⁵⁵

Historie osídlení a vývoj majetkoprávních vztahů ve světle písemných pramenů

První písemné zmínky o Jihlavě nalézáme v listině papeže Honoria III. z roku 1226.⁵⁶ Nejedná se však o osadu, ale o označení řeky jako hranice majetku želivského kláštera. Podobně se pak v královské listině z následujícího roku 1227 zmiňuje řeka coby hranice vytyčující majetek.⁵⁷ Z toho lze tedy vyvodit, že název řeky byl starší a osada dostala jméno podle ní. Samotný název (Gyglywa, Giglawa, Giglana, Iglawa, Igla, atd.) vznikl pravděpodobně (a tento názor dnes převažuje) ze slovanského jbg bla „jehla“, čímž se vyjadřovala okolnost, že řeka měla ostré kamenité dno. Německé Iglau by tak bylo přejato z češtiny v době, kdy písmeno H ještě nevzniklo z G, tedy ve 12. století.⁵⁸ Toto vysvětlení podporuje i zajímavá okolnost, na níž upozornil Jaroslav Mezník.⁵⁹ Pro Jihlavu se udržely až do nedávné doby dva názvy souběžně: český Jihlava a německý Iglau a tato dvojice se patrně udržela už z nejstaršího, tedy 13. století. Němci by v případě, že by jméno bylo germánského původu asi sotva měnili jméno Jihlava na „igla“. Rovněž je velmi nepravděpodobné, že by naopak Slované přešli od původního názvu Jihlava k Igla a pak se zas vrátili k původnímu. Tyto okolnosti podporují hypotézu, že zde bylo starší, snad slovanské sídliště.⁶⁰ Otázníkem však zůstává, zda tu Slované skutečně sídlili a bylo-li toto osídlení permanentní.⁶¹

Bezpečné zprávy o Jihlavě pak pochází až z 30. let 13. století, kdy můžeme rozlišit dva okruhy listin. Listiny vztahující se k želivskému klášteru a listiny ke klášteru tišnovskému. Nejstarším rokem na listinách je rok 1233. K tomuto roku se váže listina (z okruhu želivského) dokládající prodej držav kolem Humpolce a řeky Jihlavy. (*bona illa, que habuimus in Humpolz et super Giglawa*).⁶² Prodávajícím byl řád německých rytířů, zastoupený Heřmanem Balkem a kupujícím, za obnos 100 hřiven, byl želivský klášter, v jehož zájmu jednal opat Heřman. Ke stejnému roku, tedy 1233, se hlásí konfirmační listina olomouckého biskupa Roberta, v níž se také hovoří o výčtu 13ti desátkových vsí.⁶³

Z následujícího roku 1234 pochází listina markraběte Přemysla,⁶⁴ která stvrzuje založení kláštera *Porta coeli* v Tišnově (první listina z okruhu tišnovského) a v níž markrabě vyměnil s nově vzniklým klášterem místo zvané *Trebow* (Třebová, snad pozdější Moravská Třebová),⁶⁵ které dostaly cisterciačky už od Přemysla Otakara I., za Jihlavu a Brtnici s řadou dalších osad. K této listině připojil pečeť i olomoucký

53 Zdeněk MĚŘÍNSKÝ / Eva ZUMPFE: Der Bergbau und die Besiedlung, 2001, (pozn. 14), s. 24.
54 Josef DOBIÁŠ: Německé osídlení, 1931, (pozn. 8), s. 47.

55 Jan KLÁPŠTĚ: Proměna českých zemí, 2005, (pozn. 38), s. 229.
56 CDB II, ed. Gustav FRIDRICH A KOL., Praha 1912, č. 281.

57 Tamtéž: č. 305.

58 Ladislav HOSÁK / Rudolf ŠRÁMEK.: Místní jména I, 1970, (pozn. 15), s. 365.
59 Jaroslav MEZNÍK: Jihlavské privilegium a počátky města Jihlavy, In: SAP 4, č. 2, 1954, s. 21.

60 Josef ŽEMLIČKA: Počátky, 2002, (pozn. 5), s. 306.

61 O Jihlavě je zaznamenáno svědectví již v listině hlásící se do roku 1174, kde je ve svědecké řadě uveden Stanimír praefectus de Iglaua. (CDM I., č. 313) podobně v listině z roku 1214 (CDM II., č. 65) figuruje mezi svědky 13. století, In: Pocta Zdeňku Nejedlému, Olomouc 1959, s. 150) Zároveň je zde první zmínka o zemském sněmu. (Srov. František KAMENÍČEK: Zemské sněmy a sjezdy moravské, díl I., Brno 1900, s. 1 - 2) Dřívější autoři tak vyvozovali, že zde bylo podstatně starší osídlení snad i s župním hradem apod. (Hermenegild JIRE-moravská, (pozn. 36), s. 49; jde však o Bočkova falsa.
62 CDB III/1, č. 48, s. 48 - 49 (není zmíněno patrociniium).
63 CDB III/1, č. 49, s. 49 - 50.
64 CDB III/1, č. 88, s. 97.

65 Josef ŽEMLIČKA: Počátky, 2002, (pozn. 5), s. 304.

biskup Robert, což svědčí o jeho podpoře.⁶⁶ Jistou zajímavostí je, že v této listině zahrnuje jihlavský majetek clo⁶⁷ a pouze 9 a půl osady oproti předchozímu bohatšímu výčtu.

Předání Jihlavy cisterciákům potvrdil listem roku 1235 papež Řehoř IX. a přijal klášter pod svou ochranu i se vším majetkem.⁶⁸ Rovněž král Václav I. na přání své matky královny Konstancie potvrdil roku 1238 majetky Tišnovu.⁶⁹ V potvrzovací listině z roku 1239 se už o Jihlavě ani Brtnici nemluví.⁷⁰ V dalším potvrzení ze 7. prosince 1240 si panovník vymáhá Jihlavu a Brtnici od kláštera nazpět za náhradu,⁷¹ přičemž se zmiňuje, že „*obou lokalit se měla dobrovolně vzdát již Václavova matka Konstancie (que mater nostra voluntarie resignavit), která zemřela 5. prosince 1240 (listinu ze 7. prosince vystavil Václav v Tišnově u příležitosti matčina pohřbu.*“⁷²

Za pravou je považována již zmiňovaná listina ze 4. dubna 1238, v níž je naposledy Jihlava potvrzena coby majetek tišnovských cisterciáků.⁷³ V roce 1240 se však o směně mluví již v minulém čase. K znovunabytí Jihlavy a Brtnice by tak došlo v rozmezí 4. dubna 1238 až 1. května 1239.⁷⁴ Tento akt a převzetí majetkoprávní kontroly nad Jihlavou a Brtnicí ulehčila panovníkovi i okolnost úmrtí markraběte Přemysla (zemřel v polovině října roku 1239).⁷⁵ Příčina, která nejpravděpodobněji stála v pozadí tohoto nového králova zájmu o Jihlavu a blízkou Brtnici, je jednoznačně shledávána v objevu bohatých stříbrnosných žil. Král si tak zajišťoval naleziště i pozemek nutný k založení města i za cenu nevhodného odnětí „zbožného daru“. Takováto politika nebyla ničím novým a byla zcela v souladu s dobovými zvyklostmi, neboť dolování představovalo pro zeměpány jeden z nejistějších příjmů.⁷⁶ Podobně si kdysi na altzelském klášteře zpátky za náhradu vymínil stříbrná naleziště míšenský markrabě Oto, aby zde založil horní město Freiberg (něm. Freiberg).⁷⁷ Doklady o takovýchto výměnách statků nalezneme také v Rakousku. V Uhrách se tak dělo ještě dlouho ve 14. a 15. století.⁷⁸ Podobné situace však nalezneme i v našem prostředí a Jihlava tedy rozhodně nebyla příkladem ojedinělým. Podobné okolnosti stály i u vzniku královského města Uherského Hradiště.⁷⁹ Stejně tak byly odebrány statky johanitům ve Stříbře a podobné spekulace zřejmě předcházely i dolování kutnohorskému.⁸⁰

Jakmile se tedy začala ukazovat (snad už v letech 1238 - 1239) možnost velmi dobrého výděлку a celkový vzestup zdejší lokality, začali patrně němečtí rytíři odprodeje litovat a snažili se jej nejspíš zpochybnit. V tomto případě se zřejmě žlivští zaštiťovali králem. Král jim v březnu roku 1243 potvrdil právoplatnost původní smlouvy s německými rytíři a držbu Humpolce i Jihlavy.⁸¹ Dodává ještě, že žlivským přináležejí také kostely, které byly vybudovány po této smlouvě v hranicích farnosti sv. Jana Křtitele nebo teprve budou vystavěny, a rovněž mají spadat pod jejich duchovní správu. (*cum hiis, que vel post ipsum contractum constructe sunt, ecclesiis apud Gyglaua in terminis veteris parrochye, que sancti Johannis Baptiste titulo numcupatur, vel in posterum divina providentia construerunt, ecclesie Syloensi libere et pacifice possidendas perpetuum presentibus confirmamus*)⁸² Díky tomu, že nové město bylo založeno na sceleném zeměpanském majetku králem, náleželo by podle starých zvyklostí i patronátní právo budoucího městského kostela panovníkovi. Avšak

66 Jiří KUTHAN: Fundace a počátky kláštera cisterciáků v Tišnově, In: ČMM, 93, 1974, s. 366.

67 Toto clo bylo patrně clem průchodním na cestě, která směřovala z Čech na Moravu, jak naznačil už Adolf Zycha (Adolf ZYCHA: Zur Ursprungsgeschichte der Stadt Iglau, In: ZVGMS XVI; 1912; s. 203) a shodně Jaroslav Mezník (Jaroslav MEZNÍK: Jihlavské privilegium, pozn. 59, s. 20).

68 CDB III/1, č. 120, s. 150.

69 CDB III/1, č. 180, s. 223; Jiří KUTHAN: Fundace a počátky kláštera, (pozn. 66), s. 367.

70 CDB III/2, č. 208, s. 269 - 270.

71 CDB III/2, č. 260, s. 353.

72 Josef ŽEMLIČKA: Počátky, 2002, (pozn. 5), s. 304.

73 Jaroslav MEZNÍK: Jihlavské privilegium, (pozn. 59), s. 23.

74 Josef ŽEMLIČKA: Počátky, 2002, (pozn. 5), s. 304.

75 Jiří KUTHAN: Fundace a počátky kláštera, (pozn. 66), s. 368.

76 Jaroslav MEZNÍK: Jihlavské privilegium, (pozn. 59), s. 20.

77 Eva ŠAMÁNKOVÁ: Jihlava, In: ZZP 10, 1950, (pozn. 17), s. 162.

78 Jaroslav MEZNÍK: Jihlavské privilegium, (pozn. 59), s. 22, srov. Adolf ZYCHA: Das Recht des ältesten deutschen Bergbaues bis ins 1. Jahrhundert, Berlin 1899, s. 53.

79 Jiří KEJŘ: Vznik městského zřízení v českých zemích, 1998, (pozn. 11), s. 384 - 386.

80 Jaroslav MEZNÍK: Jihlavské privilegium, (pozn. 59), s. 22.

81 CDM III, č. 36, 37, s. 21 - 23, CDB IV/1, č. 19 A, 19 B s. 89 - 92 (verze 19B považované za falsum viz. Jindřich ŠEBÁNEK / Šáša DUŠKOVÁ: Kritický komentář, 1952, s. 19 - 20, 211 - 214).

82 CDB IV/1, č. 19 A, s. 91.

tím, že tehdy král želivským potvrdil jejich starší nároky, vzdává se vlastně i patronátních nároků k nové faře.⁸³

Listina ovšem přináší i další zajímavé informace. Dokumentuje probíhající kolonizaci, při níž bylo pojišťování si budoucích kostelů v stávající farnosti běžným jevem.⁸⁴ Výstavba mladších kostelů ve starých obvodech bývala častou příčinou sporů o jejich příslušnost i podnětem k falšování. K falšování listin se uchýlovaly především kláštery, které si tak zajišťovaly svoje nároky proti jiným církevním institucím, ještě ve větší míře ale vůči světským konkurentům. A nedělo se tak jen v českých zemích. Pro dolnorakouskou oblast *Grie*, dlouho nekultivovaného území tzv. *Nordwaldu*, (na konci 11. století představovalo velmi nadějnou oblast na sever od Dunaje), máme podrobnými doklady doloženo, jak během horečnatého procesu kolonizace vznikaly vleklé spory nad zřizováním jednotlivých farností a jejich obvody. Jejich přesné hranice se vzhledem k velké rychlosti postupujícího osídlovacího procesu daly definovat jen s velkými obtížemi. Zainteresováni přitom byli babenberský vévoda, jeho rodina, družinici, jeho vlastnický klášter Klosterneuburg na straně jedné a benediktinský klášter v Göttweigu na straně druhé, a konečně také místní pozemková šlechta.⁸⁵ Spory o hranice farních obvodů byly mnohde komplikovány a provázány také nedostatkem orientačních bodů, jimiž by se v této situaci obvod vymezil.⁸⁶

Pro Josefa Žemličku představuje čin vyhotovení královské listiny v březnu 1243 především doklad rozmachu hornických aktivit u Staré Jihlavy, kdy patrně docházelo k neorganizovanému stavění dřevěných kaplí a kostelíků, k čemuž vztahuje tuto formulaci.⁸⁷ Předpokládá totiž, že k pojišťování nového farního chrámu ještě tehdy doba nenazrála.⁸⁸ O vzrůstajícím zájmu o Jihlavu může svědčit i další listina z března 1243,⁸⁹ v níž olomoucký biskup Konrád schvaluje postoupení majetků náležejících špitálu sv. Ducha v Brně k užítu johanitům.⁹⁰ Mezi blíže nespecifikovanými majetky je uveden i nějaký jihlavský majetek, a to ještě před důležitým majetkem v Křižanově (*tam in Brunna quam in Igla ac in Crizans et locis alus*). Jakým způsobem mohl nedávno zřízený špitál (vysvěcení staveniště roku 1238) získat jihlavský majetek a o jaký majetek vskutku šlo, zůstává otázkou. Zřejmě to nebyl ani zakladatel špitálu brněnský měšťan Rudiger (*Rudengerus*) a ani Přibyslav z Křižanova, kdo tento majetek zajistil. Spíše se uvažuje o daru krále Václava (po smrti markraběte Přemysla roku 1239) v nedochované, ale připomínané listině pro špitál z let 1238 - 1240. Komunitě brněnského špitálu byla udělena rovněž správa nad hospicem, jehož bylo při budování Jihlavy jistě zapotřebí a jehož předměstské počátky se hledají právě na Staré Jihlavě.⁹¹

Bližší zastavení u některých písemných pramenů

Mnohé z listin, které byly vyjmenovány se do dnešní doby vlivem mnoha faktorů v originálech nedochovaly. Dostavuje se tak namnoze zcela samozřejmý otazník nad pravostí listin. Jeho zodpovězení, byť by bylo jen částečné, hraje přitom klíčovou roli pro veškeré další hypotézy a

-
- 83 Toto vysvětlení podává Jaroslav Mezník. Jaroslav MEZNÍK: Jihlavské privilegium, (pozn. 59), s. 24.
- 84 Falsum zakládací listiny dolnokounického kláštera z konce 13. století či v listina Přibyslava z Křižanova pro brněnský špitál (rok 1240), která je někdy také zpochybňována.
- 85 Christoph SONNLECHNER: Die Entstehung der niederösterreichischen Pfarrsprengel. Eine Kritik des Wolf'schen Filiationssystems, In: Studien und Forschungen aus dem Niederösterreichischen Institut für Landeskunde 26. Österreich im Mittelalter. Bausteine zu einer revidierten Gesamtdarstellung, 1999, s. 109 - 114, srov. Stefan SCHOLZ: Současné problémy interdisciplinárního výzkumu středověké farní organizace a farních center nejstarších měst v rakouském markrabství/vévodství z hlediska moderního historio-
grafického výzkumu, In: Colloquia Pragensia, 2007 (v tisku).
- 86 Josef ŽEMLIČKA: Počátky, 2002, (pozn. 5), s. 458 a 449; srov. Stefan SCHOLZ: Možnosti interdisciplinárního výzkumu, (pozn. 85), In: Colloquia Pragensia, 2007 (v tisku).
- 87 Na vedutě z roku 1647 je v okolí Starých Hor u Jihlavy, což byla lokalita s prospektorskou činností, znázorněna zástavba vesnického charakteru v centru s blíže nespecifikovanou, snad církevní, stavbou.
- 88 Josef ŽEMLIČKA: Počátky, 2002, (pozn. 5), s. 306.
- 89 CDB IV/1, č. 18, s. 88 - 89, CDM III, č. 24.
- 90 Josef ŽEMLIČKA: Počátky, 2002, (pozn. 5), s. 306; srov. Lubomír KONEČNÝ: K románské podobě (pozn. 22), s. 414.
- 91 Takto interpretoval tuto zmínku o kostelech u Jihlavy Ivo PÁNEK: Mincovna v Křižanově a počátky města Jihlavy, ČMM 88, 1969 s. 267 - 274.

úvahy ohledně majetkoprávních vztahů. Jedná se zejména o nejstarší listiny, jenž samy sebe datují rokem 1233. Jde tedy o kupní smlouvu uzavřenou mezi želivskými premonstráty s mistrem řádu německých rytířů a dále o potvrzovací listinu biskupa Roberta. Další listinou, které je třeba věnovat pečlivější pohled je královská listina z roku 1243, od níž známe dvě verze, tj. A a B.

První tzv. Balkova listina z roku 1233 je dnes dochována pouze ve vidimu třebíčského opata Arnolda,⁹² který vznikl před 2. prosincem 1257, kdy jej potvrdil olomoucký biskup Bruno.⁹³ Originál původně existoval v archivu želivského kláštera, dnes ho však postrádáme. Ve vidimu jsou uvedeni mezi svědky, kteří jej stvrzují ještě jiní duchovní hodnostáři: Jan, probošt premonstrátského kláštera v Louňovicích, Berthold, kvadrián minoritského kláštera Panny Marie v Jihlavě,⁹⁴ Eberhard, prior dominikánského kláštera v Jihlavě. Znění vidimu je známo jednak z Moravského diplomatáře V. Brandla, který měl opis originálu od želivského archiváře.⁹⁵ Dále je vidimus také převzat v 1. kopií želivského kláštera z 15. století. Text z Želivského kopiáře I. byl publikován v roce 1974 J. Šebánkem a S. Duškovou a je shodný s tím, jenž byl vydán v Moravském diplomatáři.⁹⁶ Kopíř listin želivského kláštera (1233 - 1394) z konce 15. století je dnes v Národním archivu, ve fondu premonstrátského kláštera na Strahově, ŘP 57/II, inv. č. 182, stará sign. A XVI 2a, sign. knihy 43.

Potvrzovací listina biskupa Roberta je psaná na pergamentu, s plikou a přivěšenou biskupovou pečetí a byla v archivu královské kanonie na Strahově, dnes je uložena v Národním archivu.⁹⁷ Opis této listiny je opět inzerován ve vidimu třebíčského opata Arnolda.

Královská listina z roku 1243 verze A je psaná na pergamentu s plikou a pečetí krále Václava I. a dnes je v Národním archivu. Opis této listiny je zachován ve vidimu strahovského opata Theoderika a milevského opata Hoyca asi ze 14. století (asi 1306), uložen dle editorského komentáře J. Šebánka a S. Duškové z roku 1962 v želivském fondu archivu v Telči, dnes však v Národním archivu, ve fondu premonstrátského kláštera na Strahově, ŘP-L 57/I, č. 27, sign. A XXIII 3b. Druhý opis královské listiny je opět v Želivském kopiáři I. z 15. století.⁹⁸

Originální rukopis královské listiny verze B měl k dispozici ještě A. Boček, který jej zdokumentoval v archivu Františkova muzea (v Brně). B. Bretholz jej však už ve svých regestech z roku 1896 neuvádí. Musel se tedy někdy před tímto rokem ztratit a dodnes je nezvěstný. Text této listiny je opět zachován celkem ve třech opisech. Jeden je ve vidimu třebíčského opata Arnolda. Další v potvrzovací listině pro želivský klášter, kterou vydal český král Ladislav Pohrobek v Praze 21. března 1454, dnes uchovávaná v želivském fondu archivu v Telči. Poslední opis je pak v želivském kopiáři I. z 15. století.⁹⁹

Další listiny, které je třeba zohlednit, jsou listiny biskupa Bruna z roku 1257. První je listina pro jihlavský městský farní chrám z 31. května 1257. Tuto listinu S. Dušková

92 Arnold (I.) von Blankenheim, opat benediktinského kláštera v Třebíči (před 1228 - po roce 1240) dalšími opaty byli Jindřich (1240 - asi 1250/55) a Arnold II. (1250/55 - max. 1274). Arnolda I. nám dokumentují: CDM II, č. 185, s. 191 - 192: konfirmační listina Přemysla Otakara I. pro klášter v Oslavanech z listopadu 1228, kde se dvakrát zmiňuje i Olomoucký biskup Robert: Arnold na 4. místě svědecké řady, velmi podobně viz i CDB II, č. 320, s. 318 a CDM II, č. 186, s. 196 a 200, konfirmační listina Přemysla Otakara I. pro klášter na Velehradě z prosince 1228, kde hraje Robert jakož zodpovědný diecézní biskup důležitou úlohu, a kde se Arnold také vyskytuje na 4. místě svědecké řady spolu s mnoha církevními hodnostáři olomouckého biskupství; viz podobná listina samotného Arnolda z Blankenheimu a Třebíčských bratří z r. 1230: CDB II, č. 321, s. 323, a CDM II, č. 202, s. 218 - 219; na konfirmační listině biskupa Roberta pro klášter Oslavany z r. 1234, na 3. místě svědecké řady: CDB III/1, č. 78, s. 85; na 2. místě svědecké řady zakládací listiny Tišnova z r. 1234, kde přivěsil svou pečeť i olomoucký biskup Robert: CDB III/1, č. 88, s. 99; na 1. místě konfirmační listiny moravského markraběte Přemysla pro klášter Oslavany z r. 1236: CDM II, č. 274, č. 314 naposled je Arnold z Blankenheim jako Třebíčský opat doložen vlastní listinou asi z doby před r. 1240: CDB III/2, č. 224, s. 301 - 302; Arnold II je doložen listinou z r. 1255; CDB V/1, č. 55 První zmínka o jeho nástupci opatu Martinu II. je v listině olomouckého biskupa Bruna; CDB V/2, č. 729, s. 388 - 389.

93 CDB V/1, č. 139, s. 223 - 224.

94 Naposled v listině mincmistrů českého království z listopadu 1258, kterou odevzdají jihlavský špitál želivskému opatu Marsiliovi a jeho plebánu Štěpánovi, a která byla vystavena v minoritském klášteře v Jihlavě mediantibus fratre Bertholdo et fratre Thudone ordinis eiusdem: CDM III, č. 271, s. 262 - 263.

95 CDM VII/3, s. 760 - 761, č. 113.

96 CDB V/1, č. 129, s. 208 - 209; CDM VII/3, s. 760 - 761, č. 113.

97 CDB III/1, č. 49, s. 49 - 50.

98 CDB IV/1, č. 19 A, s. 89 - 92.

99 CDB IV/1, č. 19 B, s. 89 - 92.

v kritickém komentáři moravského diplomatáře považuje za pravou, v editorském komentáři diplomatického kodexu je však již částečně zpochybňována.¹⁰⁰ Dochovala se v originálu na pergameni s poškozenou pečetí biskupa Bruna, přivěšenou na zelenožlutých hedvábných nitích a je uložena v Národním archivu, ve fondu premonstrátského kláštera na Strahově, ŘP-L 57/II, inv. č. 8, sign. A XXXIII 3. Opisy se zachovaly ve stejném fondu v rukopisu s titulem „*Acta parochie Iglaviensis*“ z roku 1663 - 1697, a ve vidimu strahovského Opata Theodrika a milevského opata Hoyca asi z roku 1306. Strahovský rukopis z konce 17. století je dnes uložen v Národním archivu, ve fondu premonstrátského kláštera na Strahově, ŘP - 57/II, inv. č. 182, sign. knihy 112. Druhou listinou je konfirmační listina biskupa Bruna z 2. prosince 1257. Máme ji dochovanou jen v moderním archivářském rukopisu od J. B. Dlabače s názvem „*Siloensia diplomata ab anno 1226 - 1669*“ v knihovně premonstrátského kláštera na Strahově, dnes v Památníku národního písemnictví.¹⁰¹

K pravosti nejstarších zmiňovaných listin se vyjádřil již Gustav Friedrich. V editorském komentáři diplomatického kodexu uvádí, že obě listiny z roku 1233 lze považovat za hodnověrné. Pravost listin zpochybnila Sáša Dušková ve svém kritickém komentáři, kde se jim věnovala v souvislosti s královskou potvrzovací listinou 1243. Dospěla k závěrům, že jak listina Balkova, tak potvrzovací listina biskupa Roberta jsou falza, stejně jako verze B královské listiny z roku 1243. Za autentickou označila verzi A. Z ní má vycházet znění královské listiny B, z toho následně potvrzovací listina biskupa Roberta. Datuje tak vznik falz až po roce 1243.¹⁰² Obvykle se soudí, že to bylo v rozmezí 1243 - 1257.¹⁰³ Pro datování vzniku falz před rok 1257 se vychází z první, konsekrační listiny biskupa Bruna a z vidimu třebíčského opata Arnolda, který snad vznikl právě za účelem, aby byl předložen biskupu Brunovi. Dne 31. května 1257 byla totiž vydána listina biskupa Bruna, který vysvětil oltáře v novém jihlavském chrámu sv. Jakuba Většího a potvrdil majetkové vybavení tohoto kostela v rámci obvodu jihlavské fary včetně výčtu desátkových vsí.¹⁰⁴ O půl roku později, na začátku prosince 1257, pak potvrdil zmíněný třebíčský vidimus. Falza tak měla želvským pojistit nároky na farní správu Jihlavska.

Jaroslav Mezník souhlasí se závěry S. Duškové avšak poukazuje, že Balkovu listinu je možné považovat za pravou. Neboť jak uvádí, nemá stylistické shody s verzí A královské listiny, nýbrž pouze s verzí B, které byla (současně s verzí A) předlohou.¹⁰⁵ Vznik falz a vidimu před rokem 1257 podporuje argumentem, že v obou případech, tedy jak ve vidimu, tak i v listině biskupa Bruna, je přidána desátková ves Poříč (*Porez*).¹⁰⁶ Tento argument však nelze přijmout, neboť ve vidimu, který obsahuje listinu Robertovu, se tato ves vůbec neobjevuje.¹⁰⁷ A pakliže vidimus třebíčského opata byl skutečně vyhotoven za uvedeným účelem, pojišťování nároků želvských na farní správu na Jihlavsku (někdy mezi lety 1256 - 1257),¹⁰⁸ svědčí to naopak o tom, že Robertova listina přepsaná následně do vidimu vznikla ještě v době před vznikem vesnice Poříč, případně se k jihlavským statkům přičlenila těsně před vydáním Brunovy listiny (tedy těsně před 31. květnem 1257) a do vidimu se již nestihla dostat, anebo ji tvůrce vidimu jen zapomněl zapsat - či ji přehlédnul? Tato varianta je však velmi nepravděpodobná.

Zajímavým argumentem, jenž má podpořit mínění S. Duškové, na listinu biskupa Roberta, je bližší přihlédnutí k létům pontifikátu uvedených v listině. Upozorňuje na to nejnověji J. Z. Charouz ve svém článku, kde se rovněž věnuje počátkům Jihlavy.¹⁰⁹ Jak uvádí, v českém diplomatáři (II. a III. svazek) je celkem 27 listin, které jsou připsány biskupu Robertovi. Z tohoto počtu jich pak

100 Jindřich ŠEBÁNEK / Sáša DUŠKOVÁ: Kritický komentář k moravskému diplomati. Zpracování látky III. Svazku Bočkova moravského kodexu, (pozn. 81), Praha 1952, s. 210; CDB V/1, č. 130, s. 209 - 210; CDM III, č. 253, s. 241; Reg II, č. 155.

101 CDB V/1, č. 139, s. 223 - 224.

102 Jindřich ŠEBÁNEK / Sáša DUŠKOVÁ: Kritický komentář k moravskému diplomati. Zpracování látky III. Svazku Bočkova moravského kodexu, (pozn. 81), Praha 1952, s. 19 - 21.

103 Lubomír KONEČNÝ: K románské podobě, 1986, (pozn. 22), s. 418; Jaroslav MEZNÍK: Jihlavské privilegium, (pozn. 59), s. 24.

104 CDB V/1, s. 209 - 210; č. 130; CDM III, č. 253, s. 241; Reg II, č. 155.

105 Jaroslav MEZNÍK: Jihlavské privilegium, (pozn. 59), s. 20.

106 Tamtéž: s. 24, pozn. 140.

107 CDB V/1, č. 129, s. 208 - 209, CDM VII/3, s. 760, č. 113.

108 Jaroslav MEZNÍK: Jihlavské privilegium, (pozn. 59), s. 24.

109 Jindřich Zdeněk CHAROUZ: K počátkům Jihlavy z pohledu církevních dějin, In: Jihlavský archivní občasník,

2003 - 2004, s. 29 - 39.

10 udává datovací formulí biskupovy vlády.¹¹⁰ Přihlédneme-li k jednotlivým rokům jimiž jsou listiny datovány a odečteme-li rok pontifikátu, nedojdeme vždy ke stejnému roku nastoupení biskupa Roberta ně sám biskup Robert svůj pontifikát počítal. Mohlo to být nejdříve od smrti předchůdce V. Bavora, tedy od 6. října 1201. Dalšími možnostmi by bylo datum biskupské konsekrace 21. dubna 1202, či intronizace val od faktického dosednutí na olomoucký biskupský stolec roku 1201. Nasvědčují tomu dvě listiny - jedna z roku 1208, udávající 7. rok vlády a druhá z roku 1228 uvádějící 27. rok vlády. Další dvě listiny, které J. Z. Charouz uvádí, označuje za nepoužitelné pro tento případ, neudává však žádný důvod. Naznačuje dále, že zbylých šest listin vykazuje podezření vzhledem k jejich autenticitě, neboť jsou zde mylně uvedena léta pontifikátu. K těm připočítává i naši listinu biskupa Roberta.¹¹¹ Když u všech deseti listin odečteme léta pontifikátu, v pěti případech dojdeme k roku 1200 jako roku nástupnickému. Třikrát pak k roku 1199 a dvakrát k roku 1201 (viz. tabulka č. 1). Argumentace ve smyslu zpochybnění všech listin, kde datační formule nesouhlasí s léty pontifikátu se však zdá být poněkud neuvážená. Proč se ovšem biskup Robert tolikrát dopustil chyby v počtech? Jistým vodítkem by snad mohlo být, že listiny nemusel vystavit přímo on sám, mohlo se jednat o tzv. příjemcový exemplář,¹¹² a nebo, že autor sice pocházel z nejbližšího Robertova okruhu, přesto se snáze mohl dopočítat ke špatné „cifře“ oproti Robertovi. Jistou úlohu snad sehrál i čas, uplynulší od nástupu na biskupský stolec po vydání listiny. Křivka grafu vycházejícího z tabulky je k tomuto vysvětlení poměrně příznivá, neboť s přibývajícími léty se rok nastoupení pontifikátu přidržuje na „zavedené“, leč nepřesné spodní hranici (viz. graf). Pro naši Robertovu listinu, která nemá denní datum a je datovaná jen rokem 1233, tak mylné uvedení pontifikátu nelze považovat za pádný důkaz toho, že se skutečně jedná o falzum.

Pro otázku pravosti listin tedy nezbyvá, než využít především samotného textu listin. S. Dušková poukázala na řadu textových shod v listinách, zejména mezi zněním A a B královské listiny. Diktát pravé listiny A právem připsala královskému notáři a písaři dvorní kanceláře Reinbotovi, kanovníku na Vyšehradě. Takové připsání učinila na základě dalších královských listin. Především odkazována královskou listinou z roku 1242¹¹³ a dále na listinu z roku 1243,¹¹⁴ kde jsou téměř stejné formulace.¹¹⁵ Dokladem, že verze B královské listiny stejně jako listina Robertova vyšly z pravé královské listiny, tedy znění A, je především právnícká formulace v dispozici: „*emptionis et venditionis contractum...mutuo habitum*“. Reinbot ji měl užít poprvé v červnu roku 1242 v diktátu listiny Václava I., kterou potvrdil cisterciáckému klášteru ve slezském Marienthalu vlastnictví dvou nakoupených vsí. Listina biskupa Roberta má opravdu celou řadu stylistických shod s královskou listinou, a to mnohem více se zněním verze B, než s pravou listinou A. Když porovnáme zmíněnou, údajně jednotnou notářskou stylizaci v textech želivského okruhu s marienthalskou listinou, je nápadné, že ačkoliv se některá, pro právnícké formulace v dispozici středověkých listin nijak neobvyklá slova sice opakují, ale nejsou vždy ve stejném sledu. Tížené „*venditionis et empcionis contractum*“ (Marienthal 1242) je změněno na „*emptionis et venditionis contractum*“ (Želiv 1243). Navíc se marienthalská a želivská dispozice výrazně liší celou gramatickou konstrukcí. Nacházíme především zcela obrácené uspořádání podmětu a předmětu. Jedná se tedy o některé terminologické shody, nicméně nesvědčí to o opakovaném použití jakési čistě Reinbotovy právní formule. K tomuto argumentu lze připojit i další skutečnost, kterou je užití celé řady obrátů a formulací Balkovi. V listině Robertově, v níž jsou dále rozvíjeny. V pravé královské listině verze A z roku 1243 je však nenalezneme. Nabízí se tak hypotéza poněkud opačného sledu vzniku listin, než jak jej S. Dušková naznačila. Zejména budeme-li souhlasit se závěry J. Mezníka ohledně listiny Balkovy, pro kterou jednak nenalezl možný motiv padělání a dále poukázal na shody, jež má tato smlouva s královskou listinou B (nikoliv však s listinou A) a poukázal tak na to, že její text lze považovat za pravý. Listiny by tedy mohly vzniknout v následném chronologickém sledu. Balkova listina, potvrzovací listina Robertova,

¹¹⁰ Tamtéž: s. 35.

¹¹¹ Tamtéž: s. 36.

¹¹² Viz. tabulka č. 1, porovnání textů zejm. arengy. Jak je patrné, přílišné shody nenalezneme, což podporuje tuto možnost.

¹¹³ CDB IV/1, č. 12, s. 72 - 74.

¹¹⁴ CDB IV/1, č. 26, s. 102 - 103.

¹¹⁵ Jindřich ŠEBÁNEK / Šáša DUŠKOVÁ: Kritický komentář k moravskému diplomati. Zpracování látky III. Svazku Bočkova moravského kodexu (pozn. 81), Praha 1952, s. 21.

potvrzovací listina krále Václava I. a poté verze B. Byl by to královský notář, který by tak částečně vyšel z předešlých listin, ovšem jádro listiny popsal zcela po svém. Snad proto, že listina Balkova stejně jako Robertova vyznávají v některých pasážích dizpozice (týkající se především *temporalíí*) ne zcela určitě, dovolují v jistém ohledu volnější výklad, který by v konečném důsledku mohl želivským umožnit nárokovat si více, než jim skutečně náleželo. V královské listině A tak čteme: „*de capella in Gumpolch cum decima theloney de ipse foro, et aliis eiusdem ecclesie attinenciis, nec non capella in Giglava cum villis et aliis attinenciis suis ac decimis universis, que omnia domus Theutonica prefata racionabiliter et legitime possidebat...*“. Zatímco Robertova listina je v tomto směru obecnější: „*super bonis temporalibus, que prefata domus Theutonica in Humpolz et super Gyglauua iuste ac legitime possidebat.*“

Želivské však možná královská potvrzovací listina neuspokojila tak, jak by chtěli a snad proto si zajistili ještě falzum královské listiny (tedy verzi B), která se sice ve všech nezávažných formulacích zejména v protokolu a eschatokolu, ale dokonce i v arenze a promulgaci, a většinou i v sankci a korborační stylizuje jako Reintbotův diktát, avšak v samotné dizpozici se co do majetkoprávního chápání a tedy přesnosti a právní terminologie přidržuje spíše textu, jenž nalezneme také v dizpozici listin Balkovy (pertinenční formule) a Robertovy. Verze B královské listiny tak uvádí: „*de bonis universis, que eadem Theutonica domus in Gumpoltz et super Gyglaua racionabiliter et legitime possidebat in villis, silvis, pratis, venationibus, molendinis et rivulis, in terris cultis et incultis...*“ Tento exemplář B coby „pravou“ královskou listinu pak želivští společně s Balkovou a Robertovou listinou předložili v roce 1257 k dalšímu potvrzení biskupu Brunovi, a tak se ocitla i ve vidimu třebíčského opata Arnolda (v němž verze A není). (Podrobnější analýza textu viz tabulka č. 2.)

Není bez zajímavosti, že zníměnou hypotézu lze částečně podepřít také přihlédneme-li k vyjmenovaným 13ti desátkovým vsím. Nalezneme je v dizpozici potvrzovací listiny biskupa Roberta a konsekrační listině biskupa Bruna. V tomto kontextu se ovšem vynoří nutková otázka. Proč se také v královské listině A (snažící se o zpřesnění) nepřistoupilo k přesnému výčtu desátkových vsí? Jistou odpovědí snad může být fakt, že králi patrně tolik nešlo o přesné určení desátků či „vymezení“ farnosti, zajímal se asi naopak pouze o *temporalia*, t.j. o to, co se dotýkalo i jeho světských zájmů - jeho majetků a příjmů. Ovšem jak biskup Robert, tak i Bruno byli duchovní a zmíněná *spirituália* jim rozhodně cizí nebyla, ba naopak. Když porovnáme, jak jsou desátkové vsi uvedeny v dizpozici Robertovy listiny oproti Brunově, musíme konstatovat, že změny nalezneme. První je již v tom, že vesnice jsou řazeny v jiném pořadí. Změna ovšem nastala také ve jménech vesnic a v neposlední řadě zaznamenáme změnu u zdvojených jmen vesnic. Zdá se, že biskup Bruno nechal v roce 1257 znovu a nově vypsat jména vsí, náležejících k jihlavskému kostelu. Neučinil tak zřejmě na základě dizpozice Robertovy listiny z roku 1233, nýbrž dle soudobé situace, dokumentované v tehdy možná již existujících desátkových rejstřících. Tento čin shledáme velmi logickým, zejména když uvážíme, že od roku 1233 změn. Právě během 2. a 3. čtvrtiny 13. století totiž dozrává transformace venkovského osídlení.¹¹⁶ V tom kontextu lze následně chápat i proměny, jež zaznamenala jména vsí. Jména uvedená v Robertově listině stále vykazují spíše „slovanský“ charakter, který v Brunově konsekrační listině nenajdeme. Koncový význam a základ jména. Ač se lze právem domnívat, že pisatelem listin Robertovy i Brunovy byla spíše osoba vycházející z německého prostředí, přesto lze s opatrností vyslovit domněnku, že v případě Robertovy listiny byly diktovány ještě skutečně slovansky znějící názvy vsí, kdežto do Brunova výčtu se ilustrují *Borisowe* - *Borisshow*, *Vzenowe* - *Wicenow*, *Koslowe* - *Kozzouw*, *Bolemilzic* - *Bolemitzitz*. Ze jména *Bukowe* vycházejícího od kořene *buk*, tedy od pojmenování místa kde se hojně vyskytují buky se stává *Buccow*, kde se zdá být tento smysl již zastřený (další viz tabulka č. 3).

Tyto změny lze tak v jistém smyslu chápat jako doklad průběhu vrcholně středověké kolonizace, jak ji nastínil Josef Žemlička a Jan Klápště.¹¹⁸ To ovšem přímo evokuje považovat znění listiny biskupa Rober-

116 Josef ŽEMLIČKA: Počátky, 2002, (pozn. 5), s. 65 - 68, 210 - 263, zejm. 250 - 251; naposled k tomu: Jan KLÁPŠTĚ: Proměna, 2005, (pozn. 38), s. 187 - 195 a 209 - 223.

117 Josef ŽEMLIČKA: Počátky, 2002, (pozn. 5), s. 247 - 249, k „velké“, německé kolonizaci 13. století na Vysočině a zejména na iniciativu olomouckého biskupa Bruna ze Schaumburka viz naposled: Jan KLÁPŠTĚ: Proměna, 2005, (pozn. 38), s. 228 - 229, 238 - 241 a 260 - 264.

118 Josef ŽEMLIČKA: Počátky, 2002, (pozn. 5), s. 67, 214, 250 - 263; Jan KLÁPŠTĚ: Proměna, 2005, (pozn. 38), s. 170 - 250.

ta za pravé. Stěží si lze totiž představit, že by se želivští v případě padělání této listiny nedopustili chyby a neuvedli jména vsí, jak jim byla známa v době případného vzniku falza a jak se také objevují v listině zdvojených vsí. Ukazuje se, že mohl být obvykle zapříčiněn tím, že raně středověké osídlení bývalo původně mnohdy rozptýlené. Pod *villou* se rozumělo pevnější jádro i přilehlé na dvou, třech či více místech rozptýlené satelitní osady, či usedlosti. „I když *villa* obvykle mívala jeden zavedený název vztahující se na celé její teritorium, vyžadovala potřeba vesnické komunity, aby se nějak označovala i menší satelity v jejím rámci.“¹¹⁹ Okolností, která stávala mimo jiné za tímto požadavkem, mohlo být vytvoření farní sítě. U rozptýlených typů osídlení později často docházelo opět ke stáhnutí do jedné výrazné polohy, zejména k panskému sídlu či ke kostelu. Některé „vesničky“ se následně mohly přetvořit ve svébytné vesnice.¹²⁰ Obecně k proměnám sídelní struktury docházelo především v starých „polních“ krajích a začalo na rozhraní 12. a 13. století. Vyvrcholilo pak od poloviny 13. do druhé poloviny 14. století, z čehož jasně vyplývá, že se jednalo o složitý proces dlouhého trvání.¹²¹ Důvodů, jež vedly k těmto krokům, bylo hned několik. Zejména se pozvolna stupňovaly nároky na zemědělskou produkci. Bylo tak třeba přejít od tradičních agrotechnických způsobů k novým, jež si žádaly sídelní koncentraci a přestavbu plužin.¹²² S přihlédnutím k výše uvedenému lze tedy lépe porozumět, proč roku 1233 v Robertově listině nalezneme „*Bukowe, aliud Bukowe*“, kdežto Brunova konsekrační listina uvádí o 24 let později už jen „*Buccow*“. To naznačuje, že se již mohlo jednat o sjednocení vesnic, případně také mohla druhá Buková zaniknout, přejmenovat se apod. Stejně tak se osvětluje výskyt jedné Smrčné - „*Smirna*“ v Robertově listině a „*Zmirzna, et secundum Zmirzna*“, v listině Brunově.¹²³ Ke vzniku „druhé“, satelitní vesnice, v tomto případě zřejmě došlo později než u Bukové, minimálně po vydání Robertovy listiny roku 1233. Jako zcela nově vzniklá či nově získaná ves se jeví Porez, kterou uvádí jen listina biskupa Bruna z roku 1257. Zajímavou drobností je užití různého slova pro uvedení druhé vesnice. Robertova listina užívá výslovně pro označení druhé vsi „*aliud*“, zatímco Brunova konfirmační listina používá výrazu „*secundum*“. Což se dá částečně chápat jako známka toho, že byla snaha rozlišit starší ves od jejích mladších, dceřiných.

Otázka vzniku nového města Jihlavy po královské fundaci

Hned zpočátku je třeba upozornit na to, že tato otázka byla a je stále předmětem diskuse, přičemž nejcitlivějším bodem je přesnější časové vymezení. Starší literatura byla poznamenána Bočkovými falzy,¹²⁴ přesto i zde nalezneme řadu zajímavých podnětů. Většina badatelů se ve svých úvahách opírá o písemné prameny a umělecko-historické poznatky, přičemž vycházejí z různých interpretací a souvislostí. Uvádím zde proto stručný přehled některých listin, na něž se tito badatelé nejčastěji odvolávají:

1240 - listina, kterou si panovník žádá Jihlavu zpět od tišnovského kláštera.¹²⁵

1243 - uznání smlouvy mezi želivským klášterem a řádem německých rytířů Václavem I.¹²⁶

1243 - listina z března t.r., vydaná olomouckým biskupem Konrádem, jež potvrzuje jakýsi majetek v Jihlavě špitálu sv. Ducha v Brně.¹²⁷

1249 - jihlavské privilegium (zřejmě falzum z konce 70. let 13. století, zachycující zdejší městské a horní právo).¹²⁸

119 Josef ŽEMLIČKA: Počátky, 2002, (pozn. 5), s. 249 - 250; viz k tomu naposled velmi podobně: Jan KLÁPŠTĚ: Proměna, 2005, (pozn. 38), s. 187 - 189.

120 Josef ŽEMLIČKA: Počátky, 2002, (pozn. 5), s. 250; Jan KLÁPŠTĚ: Proměna, 2005, (pozn. 38), s. 192 - 95.

121 Josef ŽEMLIČKA: Počátky, 2002, (pozn. 5), s. 251; Jan KLÁPŠTĚ: Proměna, 2005, (pozn. 38), s. 170 - 181, 223 - 248.

122 Josef ŽEMLIČKA: Počátky, 2002, (pozn. 5), s. 259, 261; Jan KLÁPŠTĚ: Proměna, 2005, (pozn. 38), s. 195 - 209.

123 viz k tomu naposled s velmi podobnou interpretací: Josef ŽEMLIČKA: Počátky, 2002, (pozn. 5), s. 249.

124 Alois Josef PÁTEK: Vlastivěda moravská, (pozn. 36), s. 43 - 53; Alois HRUDIČKA: Topografie diecese Brněnské, Brno 1908, s. 352.

125 CDB III/2, č. 260, s. 353.

126 CDB III/1, č. 49, CDM III, č. 37, CDB IV/1, č. 19A, s. 91.

127 CDB IV/1, s. 88 - 89, č. 18; CDM III, č. 24.

128 Jaroslav MEZNÍK: Jihlavské privilegium, (pozn. 59), s. 3 - 28; Reg I, č. 1225, CDM VII, s. 731, č. 87, CDB I, č. 39.

- 1249 - král Václav si na Moravě, kterou držel Přemysl, vymínil polovinu výtěžku kutání v Jihlavě.¹²⁹
 1257 - přenesení jihlavské fary.¹³⁰
 1258 - odevzdání jihlavského špitálu želivskému opatu a jeho plebánu.¹³¹
 1268 - městský rychtář, konšelé a měšťané Jihlavy vydávají horní právo spolu s královskými urbureň v Čechách a na Moravě.¹³²
 1269 - královský zákaz skladu suken, olova, slanečků a jiného zboží v Německém (Havlíčkově) Brodě, přičemž toto právo je uděleno Jihlavě.¹³³
 1270 - jihlavský stavební řád Přemysla Otakara II.¹³⁴
 1272 - přenesení dolů ve dvou jihlavských horách Wernheru Lotingovi a opatovi želivského kláštera.¹³⁵
 1272 - zmínka o pronajmutí taviřny a mincovny.¹³⁶

Vznikem města se speciálně zabýval již A. Zycha, který kladl důraz na rok 1249.¹³⁷ J. Dobiáš klade vznik města k roku 1235.¹³⁸ Časovým úsekem vymezeným léty 1240 - 1248 datuje počátky města L. Hosák,¹³⁹ v dalších pracích však toto rozmezí posouvá do let 1233 - 1243. Čtyřicátá léta považuje za adekvátní Z. Měřinský.¹⁴⁰ Vznik města v letech 1240 - 1243 vidí Jaroslav Mezník, který analyzoval listinu tzv. velkého jihlavského privilegia (listina A a B, CDB IV/1, č. 177, s. 290 - 328), jež se hlásí k roku 1249 a sehrála vcelku významnou úlohu v diskuzi.¹⁴¹ Rovněž historický atlas měst hledá počátky města ve 40. letech.¹⁴² Podle Františka Hoffmanna se ráz jihlavského hornického sídliště měnil v městský už od 30tých let 13. století.¹⁴³ Nejpozdější časové vymezení uvedl Jiří Kejř,¹⁴⁴ jenž spatřoval bezpečné poukazy počátků města až v letech od roku 1257. Pod vlivem J. Pánka¹⁴⁵ však posunul hranici vzniku města před rok 1253.¹⁴⁶ Počátkům stavebního vývoje v Jihlavě se věnuje práce Radové-Štikové,¹⁴⁷ tomuto tématu se rovněž věnoval A. Vošahlík.¹⁴⁸

Nejnověji je však třeba zohlednit v tomto směru výsledky archeologických prací,¹⁴⁹ které naznačují spíše oprávněnost pozdějších datací pro vlastní založení města. Archeologie v tomto směru zjednodušeně ukazuje,¹⁵⁰ že Jihlava není typickou představitelkou základních dvou typů horních měst, ale že ji lze nejspíše považovat za vývojový typ třetí. Je to město, které s těžebními areály prostorově nesouvisí,

129 CDB IV/1, s. 223, č. 127, Josef ŽEMLIČKA: Počátky, 2002, (pozn. 5), s. 713 - 714.

130 CDB VI/1, s. 209 - 210; č. 130; CDM III, č. 253, s. 241; Reg II, č. 155.

131 CDM III, č. 271.

132 CDB VI/2, s. 130 - 131, č. 561.

133 CDB VI/2, s. 180 - 181, č. 590.

134 CDB VI/2, s. 198 - 199, č. 602.

135 CDB VI/2, s. 320, č. 681.

136 CDB VI/2, s. 278, č. 650.

137 Adolf ZYCHA: Über den Ursprung der Städte in Böhmen und die Städtropolitik der Premysliden, MVGD 52, 1914.

138 Josef DOBIÁŠ: Německé osídlení, 1931, (pozn. 8), s. 74, 80 - 81.

139 Ladislav HOSÁK: Středověká kolonizace, 1952, (pozn. 15), s. 153, Tentýž: Jihlavský kraj, Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848 - 1960, úvodní svazek, 1967, s. 95.

140 Zdeněk MĚŘINSKÝ / Eva ZUMPFE: Der Bergbau und die Besiedlung, 2001, (pozn. 14), s. 25.

141 Jaroslav MEZNÍK: Jihlavské privilegium, (pozn. 59), s. 23.

142 František HOFFMANN / Zdeněk JAROŠ / R. PISKOVÁ / V. SVĚRÁK: Jihlava. Historický atlas měst České republiky, Svazek č. 8, Praha - Jihlava 2000, (pozn. 12), s. 7.

143 František HOFFMANN: České město ve středověku, 1992, (pozn. 12), s. 40.

144 Jiří KEJŘ: Zwei Studien über die Anfänge der Städteverfassung in den Böhmisches Ländern, Historica 16, 1969, s. 81 - 142.

145 Ivo PÁNEK: Mistr Diviš a jihlavská listina, ČMM, 87, 1969.

146 Jiří KEJŘ: Vznik městského zřízení, 1998, (pozn. 11), s. 121.

147 Milada RADOVÁ-ŠTIKOVÁ: Poznatky a otázky o nejstarší zděné městské zástavbě plynoucí ze stavebního výzkumu sklepů, In: Sborník z celostátní konference středověké archeologie v Hradci Králové, 1977.

148 Aleš VOŠAHLÍK: K počátkům stavebního vývoje měšťanských domů v Jihlavě, In: Památky a příroda, 8, 1981, s. 449 - 470.

149 Srov. Petr KOVÁČIK / David MERTA: Záchrané archeologické výzkumy, Sborník Muzea Vysočiny XIII, od A. ZÚBEK: Předběžné výsledky, Přehled výzkumů 44, (pozn. 24), 2002.

150 Jiří KEJŘ: Vznik městského zřízení v českých zemích, 1998, (pozn. 11), s. 18.

vzniká paralelně v nevelké vzdálenosti od nich na „zelené louce“.¹⁵¹ A do jisté míry potvrzují tezi, že vlastní královské založení bylo už aktem vycházejícím z faktického vývoje.¹⁵²

Nepochybně zajímavou otázkou je, nakolik byla počáteční zástavba města dílem živelným a jakou roli zde sehrálo nově příchozí obyvatelstvo, zejména německé. Právě Jihlavská se s největší pravděpodobně král shromáždil ohromné bohatství z dolů na zlato a stříbro“.¹⁵³ (Je nepopiratelné, že právě tito lidé však nově příchozí horníci byli uvítáni se vstřícností či s odstupem, o tom prameny mlčí. Podle analogií z Uničova, se asi převážně starousedlíci netoužili sblížovat s „divokou hornickou cháskou“ a asi ani nově příchozí po těsném styku netoužili).¹⁵⁴

Na tyto otázky lze částečně odpovědět s přihlédnutím k archeologickým zjištěním, která souzní i s písemným pramenem, tzv. Jihlavským stavebním řádem, vydaným Přemyslem Otakarem II. roku 1270.¹⁵⁵ Tímto král stanovuje, „aby domy ať byly postaveny kýmkoli, o nichž by se dalo soudit, že jsou k neprospěchu nebo škodě zmíněného města, byly úplně zbourány a aby napříště nebyly stavěny žádné domy, jejichž stavbu by nepředcházela rada a souhlas výše řečených měšťanů.“¹⁵⁶

Listina však poskytuje i možnost pozměněného výkladu. Ten se totiž odvíjí od výkladu pojmu *casa*. Jestliže se pojmem myslí dům, lze privilegium vyložit jako reakci na problém chaotické zástavby města. Vezmeme-li však v úvahu druhý možný výklad, tj. že slovo označuje dílnu, či taviřnu, pak toto opatření lze chápat jako kontrolu nad produkcí kovů.¹⁵⁷

To, že stavební řád snad reaguje na neuspořádanou výstavbu, můžeme spatřovat ve výsledcích archeologie. V severní části náměstí v Jihlavě to dokumentují nestandardní menší jednoduché stavby, které mohly být oněmi boudami, které si patrně stavěli nově příchozí horníci a jimž až stavební řád z roku 1270 učinil přítrž. Zodpovědět však, kdy na zdejší lokalitě vyrůstala první ponejvíce dřevěnohliněná architektura, je i na základě archeologických nálezů ne snadné. Nejstaršími bezpečně datovatelnými artefakty jsou totiž až stříbrné mince z poloviny 13. století.¹⁵⁸ Nezbyvá tedy, než se po zhodnocení všech pramenů spokojit s nejpravděpodobnějším časovým určením a výstavbu domů zasadit nejdříve do 40. let 13. století, nebo krátce před polovinu století. Nové město se začalo stavět patrně na dosud neobsazené půdě, čímž byl prostor k vytvoření poměrně pravidelné šachovnice velkých domovních bloků seskupených kolem podélného, rozlehlého náměstí. Při založení vlastního města sehrál zřejmě svoji roli i Eberhard, mincmistr za krále Václava I. a na počátku vlády Přemysla Otakara II. a zakladatel tzv. Havelského města na Novém městě v Praze a jeden z vlivných podnikatelů té doby.¹⁵⁹ Rozlohou se nové město řadilo k jedněm z největších a jeho tržiště se téměř mohlo srovnávat s kolínským, vratislavským či krakovským. Záhy se začalo i s výstavbou kostelů, z nichž dva patřily žebrovým řádům (kostel Nanebevzetí Panny Marie minoritům, kostel Povýšení sv. Kříže dominikánům), jejichž kazatelské a charitativní činnosti se v bohatnoucím novém městě otevíralo široké pole působnosti. Dalším kostelem byl pak farní kostel sv. Jakuba Většího.¹⁶⁰ O tom, že

151 Z území uvnitř hradeb dosud v Jihlavě neznáme přesvědčivé důkazy o důlní těžbě, jako je tomu např. v Kutné hoře, Freibergu či jinde. Petr HEJHAL / Petr HRUBÝ / David MERTA: Měšťanská zděná zástavba středověké Jihlavy (k současnému stavu poznání) In: Forum Urbes medii Aevi III, Jihlava 2006.

152 Jaroslav MEZNÍK: Jihlavské privilegium, (pozn. 59), s. 23.

153 Josef ŽEMLIČKA: Počátky, 2002, (pozn. 5), s. 307.

154 Tamtéž: s. 307.

155 RBM II, 677, s. 263 - 264; CDB V, č.602 Mnohé informace jsou obsaženy také ve formuláři Jindřicha Vlacha, jenž obsahuje znění mnoha listin pro česká a moravská města. Tento pramen bývá v souvislosti se zákazem přijímání vídeňských feniků kladen k roku 1270. Petr HEJHAL / Petr HRUBÝ / David MERTA: Měšťanská zděná zástavba, (pozn. 151), s. 2.

156 Jiří KUTHAN: Přemysl Otakar II., král železný a zlatý, král zakladatel a mecenáš, 1993, (pozn. 17), s. 186 - 187.

157 Petr HEJHAL / Petr HRUBÝ / David MERTA: Měšťanská zděná zástavba, (pozn. 151), s. 33; srov. Jiří KEJŘ: Vznik městského zřízení v českých zemích, 1998, (pozn. 11), s. 80, 240.

158 Petr HEJHAL / Petr HRUBÝ: Dřevěná architektura 13. století, 2005 (pozn. 24), s. 126-149; též: článek sborníku FUMA III.

159 Josef ŽEMLIČKA: Počátky, 2002, (pozn. 5), s. 307.

160 Eva ŠAMÁNKOVÁ: Jihlava, 1950, (pozn. 17), s. 162.

se stavbou se začalo či se s těmito stavbami počítalo již při výstavbě města, svědčí jejich organické začlenění do městského půdorysu.¹⁶¹ Příznačné je, že nalézáme klášterní komplexy začleněné do fortifikačního systému města při jeho branách. Pro budoucí městský kostel je pak vymezeno místo stranou od náměstí, ale ne příliš, jen aby ruch a lomoz tržiště nepronikal do chrámových prostor. O založení těchto objektů nejsme zpraveni žádnou listinou a tak se datace jejich vzniku a stavebních fází opírá zejména o umělecko-historické bádání (první listina se vztahuje až ke svěcení), historické souvislosti a nově též o archeologické poznatky.

Z výčtu zmiňovaných listin by se na první pohled mohlo zdát, že je jasná také chronologická posloupnost jednotlivých majitelů jihlavských statků. Není to však jednoznačné (alespoň v prvních letech před vznikem vlastního města.) Jinak by totiž mohlo dojít ke zdání, že král, poté co roku 1234 věnoval Jihlavu Tišnovu, jednal proti právům Želiva. Stejně tak by následně působilo rozporuplně královo jednání, kdy sice roku 1240 odebírá Jihlavu Tišnovu (zřejmě pod vlivem nálezů stříbra), ale roku 1243 potvrzuje želivským jejich nároky. Rozpor je zažehnán v okamžiku, kdy důsledně oddělíme majetek potvrzuje želivským jejich nároky. Rozpor je zažehnán v okamžiku, kdy důsledně oddělíme majetek „hmotný“ od „duchovního“. Totiž když rozlišíme mezi vlastnictvím samotných kostelů a jejich „příslušenstvím“, (něm.: „Kirchengüter“, v české terminologii tzv. „jmění“, „věno“ či „záduší“, lat.: dos, dota-licium), tzn. jejich vybavením pozemky a lidským potenciálem jakožto „hmotného majetku“, tj. temporálii a kontrolou „duchovních věcí“ (res sacres), tedy spirituálii. Ta zahrnovala držení farních práv (ius in ecclesiis, iura parochialia) a zejména s tím související desátky a jiné dávky. Takové právní chápání se totiž v důsledku prosazování kanonického práva vůči vlastnickému v průběhu církevní reformy 11. století (nejpozději od wormského konkordátu 1122) šíří také ve středoevropských oblastech. Příkladem mohou být České země kde přetrvávala vlastnická držba farních kostelů (něm. „Eigenkirchenwesen“) snad nejdéle.¹⁶² Jak tedy asi vypadala ona linie vlastníků, přihlídneme-li k výše uvedenému? Jihlava jak se zdá spadala až na časový úsek 1234 - 1240 neustále pod přemyslovské dominium. Lze tudíž předpokládat, že i v době, kdy náležela tišnovskému klášteru, byla „de facto“ podřízena zeměpánu. Farní správa v Jihlavě však po většinu doby byla zajištěna želivským klášterem.

K roku 1233 se dostávají jmenované vsi (5) včetně Humpolce želivskému klášteru. Je zde zajímavé, že Jihlava se zde zmiňuje pouze jako „nad Jihlavou“. Dosavadní názory přitom předpokládaly, že se v tomto případě jednalo snad o řeku.¹⁶³ Bylo by to vysvětlitelné, neboť řeka je zde poměrně hluboce zaříznuta do terénu a ono vyjádření by tak zcela postihovalo situaci a celkový charakter zdejší krajiny.¹⁶⁴ Užití výrazu „nad Jihlavou“ by v tomto pojetí mohlo postihovat celou oblast nad údolím řeky, tedy „Jihlavsko“. Ve zmíněné oblasti se mělo nalézat oněch pět uváděných vsí. Je ale otázkou, proč by autor listiny, myslel-li by názvem řeku neuvedl jednoznačně, že hovoří o řece. Jak je tomu například v listině vymezující les Borek. Je sice pravdou, že zde se jedná o poněkud jiný případ, a to o přesnější vymezení hranic, kde bylo zcela v zájmu pisatele vymezit hranice co nejpodrobněji. Autor listiny však mohl termínem „super Gíglava“, poukazovat na to, že uvedené statky se nalézaly nad místem Jihlavou. A to buď ve smyslu topografickém, šlo by tedy o vesnice ležící na kopcích nebo minimálně výše, než bylo místo Jihlava (či řeka Jihlava), nebo že nešlo o vnější popis situace, nýbrž o širší prostorové vnímání - pravděpodobně ve vztahu k Želivu. Jednalo by se tedy o oblast severně a severozápadně od Jihlavy. Ať už se přikloníme k prvnímu či druhému výkladu, shledáme, že v listině nenalezneme ani zmínku o prodeji samotné Jihlavy či patronátních práv jihlavského kostela, neboť stěží by pak autor užil předložky „super“ místo „in“ jak to učinil v případě Humpolce. O samotnou Jihlavu tak zřejmě v této listině vůbec nešlo a název zde plní pouze „orientační bod“. Následné události však poukazují na již výše zmíněné, a to,

161 V tomto ohledu je dobré zmínit, že dle napsaných pramenů, tj. zejména historické mapy poukazují na to, že dnešní půdorysná situace města není výrazně pozměněná od vrcholně středověké a můžeme tak částečně vycházet i ze současné podoby. Viz František HOFFMANN / Zdeněk JAROŠ / Renata PISOVÁ / Vlastimil SVĚŘÁK: Jihlava. Historický atlas měst České republiky, Svazek č. 8, 2000, (pozn. 12). Archeologické výzkumy posledních let v prostoru náměstí, tuto hypotézu víceméně potvrzují, ovšem pokud se jedná o nejstarší kamennou zástavbu, viz příspěvek Petra Hrubého (Petr HRUBÝ: in: Forum urbes mediaevi IV, v tisku).

162 Stefan SCHOLZ: Současné problémy interdisciplinárního výzkumu, (pozn. 85), In: Colloquia Pragensia, 2007 (v tisku).

163 Jaroslav MEZNÍK: Jihlavské privilegium, (pozn. 59), s. 20; Josef ŽEMLIČKA: Počátky, 2002, (pozn. 5), s. 304.

164 Nesmíme zapomenout na to, že se ráz zdejší oblasti do dnešních dob poněkud pozměnil. S jistou rezervou však lze předpokládat aspoň částečné zachování základních, pro středověkého člověka důležitých a vnímaných orientačních rysů a celkový ráz krajiny.

nutí až k řece Jihlavě. Tak zřejmě došlo k narušení původní celistvosti jihlavského farního obvodu.¹⁶⁹ Je nasnadě, že v naposled zmiňované listině byly uvedeny kromě samotné Jihlavy už jen ty jihlavské statky, které ležely na moravské (pravé) straně řeky.¹⁷⁰ Jihlavské statky už se zřejmě nekryly s původním farním obvodem. Pro tento předpoklad svědčí i listiny hlásící se do let 1226, 1233¹⁷¹ a mluvící o vymezení statku Borku, kde se spatřuje doklad, že desátkové vsi „severně ohbí řeky“ se pak dostaly údajně dodatečně královským obdarováním želivskému klášteru.¹⁷²

Přičemž obě poskytnutá vysvětlení, proč se v tišnovské obdarovovací listině vyskytuje méně obcí oproti potvrzovací listině biskupa Roberta i následným listinám se vzájemně nevylučují. Nikoliv nemožnou se také jeví možnost pozdějšího vzniku těch vesnic, které v této listině chybí. Dobiáš podává vysvětlení spočívající nikoliv na posunutí zemské hranice, ale na tom, že jihlavský farní obvod spočíval zcela legitimně po obou stranách zemské hranice, a že šlo vlastně o dvojí darování, respektive přidělení jak od krále, tak od moravského markraběte.¹⁷³

Čímž také tento výčet vsí poněkud odbočuje od předešlých, zejména však následných, je rozpůlení osady Pístova. Půlen byl snad proto, že údajně vůbec nespadal pod jihlavskou farnost (tj. že Želivským nepatřila ani vesnice, minimálně ne její půlka a ani zde nezajišťovali duchovní správu), ale že přináležel pod svatyni v Rančířově, vsi založené Ranožirem.¹⁷⁴

Osada Stará Jihlava

Lokalita v níž se nachází kostel sv. Jana Křtitele je dnes severovýchodně od centra města. Kostel je situován na výrazném ostrohu na levém břehu řeky s názvem Jánský vršek. Spojnicí k centru později založeného města je tzv. Špitálské předměstí.¹⁷⁵ Západně od kostelíka je vedena železniční trať do Veselí nad Lužnicí, která byla dokončena roku 1887. Výkopové práce zřejmě zasáhly do bezprostředního obvodu dřívějšího farního okrsku a patrně tehdy došlo k nálezům MUDr. Leopolda Fritze. V depozitáři Muzea Vysočiny Jihlava se nachází celý soubor archeologických nálezů, které pochází z jeho pozůstalosti.¹⁷⁶ Tyto nálezy jsou datovány do roku 1896 a muzeum je získalo pravděpodobně záhy po buditelově smrti v roce 1895. Artefakty jsou lokalizovány do „Starých Hor u Jihlavy, Kostelce u Jihlavy (tvrz něm. Vöstenhof) a ke sv. Janu v Jihlavě“. V současné době však není možné rozlišit, jaké předměty patří k té či oné lokalitě. Všechny asi dr. Fritz získal při svých „terénních výzkumech“ někdy během 2. poloviny 19. století. Jednalo se především o zlomky kuchyňské a technické keramiky, kterou můžeme rámcově zařadit do období 13. - 14. století. Kuchyňskou, popřípadě stolní keramiku, reprezentují hrnky a poklice. Technická keramika je zastoupena kahany. Nálezový soubor bohužel nelze použít jako důkaz osídlení prostoru kolem kostelíka sv. Jana Křtitele, neboť nejsou známy přesnější nálezové okolnosti. Vzhledem k datování podobných keramických nálezů ze Starých Hor u Jihlavy na základě nálezů mincí do období kolem poloviny 13. století lze však i u Sv. Jana Křtitele osídlení v této době předpokládat.¹⁷⁷

169 Jindřich SCHULZ: Vývoj českomoravské hranice do 15. století, (pozn. 33), s. 54 - 56.

170 K tomuto vysvětlení se přiklání např. Lubomír KONEČNÝ: K románské podobě, (pozn. 22), s. 408.

171 Viz (pozn. 56) CDB II, č. 281; (pozn. 46) CDB III, č. 43 tato listina je zřejmě padělkem, ačkoliv věcně správným, který si nechal zhotovit želivský klášter při následných sporech a dokládal tak své nároky.

172 Lubomír KONEČNÝ: K románské podobě, (pozn. 22), s. 408, srov. Ladislav HOSÁK: Středověká kolonizace, (pozn. 15), s. 144.

173 Josef DOBIÁŠ: Německé osídlení, 1931, (pozn. 8), s. 64.

174 Václav RICHTER: Přechodní stavby, 1961, (pozn. 47), s. 26.

175 Předpokládá se, že bylo nejstarší z jihlavských suburbíí.

176 Nálezy jsou uloženy pod inv. č.: JiFS 38977 - 38978, 38986, 38993 - 38994, 38998 - 39001, 39007 - 39037, 39759/1-18, 39954, 40076, 40090.

177 David ZIMOLA: Nálezy keramiky ze Starých Hor u Jihlavy. In: Stříbrná Jihlava 2004. Seminář k dějinám hornictví a důlních prací na Vysočině. Jihlava 17. 9. - 19. 9. 2004. Sborník příspěvků. Muzeum Vysočiny Jihlava a další instituce, s. 32 - 61.; Petr HRUBÝ: Hornická aglomerace na Starých Horách u Jihlavy. In: Stříbrná Jihlava 2004. Seminář k dějinám hornictví a důlních prací na Vysočině. Jihlava 17. 9. - 19. 9. 2004. Sborník příspěvků, Muzeum Vysočiny Jihlava a další instituce., s. 5 - 21; Informace mi laskavě poskytl jihlavský archeolog Mgr. David Zimola, kterému při této příležitosti velmi děkuji. Při bližší lokalizaci nálezů by zřejmě mohlo pomoci ještě zpracování 2 písemných fondů, uložených v jihlavském archivu. Jedná se zejména o korespondenci MUDr. Leopolda Fritze.

Východním směrem od kostelíka je dnes silnice (Polenská ul.), k níž se zde připojuje ještě vedlejší ulice Havlíčkova, směřující na hlavní vlakové nádraží. Také v těchto nejbližších místech můžeme uvažovat o předlokační osadě. Její ekonomickou bází byla nespíše zemědělská výroba, dále pak kontrola a údržba zdejšího úseku zemské stezky, což obvykle zahrnovalo také výběr mýt, někdy i povinný dočasný sklad transportovaného zboží. K tomu spadá bezpodmínečně ještě trh. Rovněž zde jistě byly hostince a další nezbytnosti zajišťující středověkou komunikaci (kovárny). Z těchto okolností lze vyvozovat, že se jednalo o tzv. trhovou ves, která v sobě integrovala řadu funkcí pozdějšího města.¹⁷⁸

Zda můžeme do Staré Jihlavy a okolí klást již začátky prospektorské a důlní činnosti není nikterak doloženo.¹⁷⁹ S přihlédnutím k faktu, kdy král věnuje Jihlavu tišnovským cisterciačkám, ale až po jisté době jim ji opět odebrává, se spíše nabízí záporná odpověď.

Dle písemných zpráv můžeme určit *terminus ante quem* pro vznik farního centra k roku 1233 (k roku 1243 budeme-li listinu biskupa Roberta stále považovat za padělanou). Tj. v roce 1233 zde již máme bezpečně doložený farní kostel, kterému náleželo 13 desátkových vsí. Je však více než pravděpodobné, že farní organizace zde fungovala již dříve před tímto rokem (za předpokladu úzké provázanosti světské a církevní stránky procesu kolonizace). Přitom doklad světských aktivit máme doložen listinou z roku 1234. Jelikož se v ní mluví o darování Jihlavy a k ní náležejících vesnic, dá se částečně předpokládat, že ač se toto darování netýkalo církevních záležitostí, přiřazení k Jihlavě bylo přeci jen odezvou na farní příslušnost. V každém případě lze již k tomuto roku mluvit o jakémsi správním celku. Připustíme-li správnost dosavadního názoru, že v roce 1233 (kdy byla vydána listina o obchodu mezi želivským opatem a komturem řádu německých rytířů) se mluví i o samotné vsi Jihlavě a její svatyni, pak by byli němečtí rytíři nejstaršími písemně doloženými držiteli zdejší farnosti. Jakkoliv by to mohla být hypotéza lákavá,¹⁸⁰ ukazuje se, že držel-li řád německých rytířů statky v Humpolci jeho pět desátkových vsí a nějaké majetky „nad Jihlavou“, snad už i zdejší faru, tak jen přechodně, na což poukázala už Jiřina Joachimová a další.¹⁸¹ Zdejší oblast se vši pravděpodobností patřila k zeměpanskému území, patrně propůjčenému k výnosu královny či se jednalo přímo o věnné statky královny Konstancie. Tomu nahrává i skutečnost, že mezi královny provincie patřilo i blízké Přibyslavicko¹⁸² a nedaleké Jemnicko.¹⁸³ Ladislav Hosák tuto skutečnost dokládá listinou z roku 1231,¹⁸⁴ ze které je zřejmé, že celé Bítovsko, rozdělené na (budějovickou) bítovskou a přibyslavickou provincii, patřilo královně Konstancii.¹⁸⁵ Z okolností, že Jihlava snad náležela královně (nebo že s ní disponovala), se následně vyvozují i možnosti, jak se mohla ocitnout v držení řádu německých rytířů. S tímto objasněním přišla Jiřina Joachimová.¹⁸⁶ Poukázala, že Konstancie „jihlavský“ a humpolecký majetek patrně využila ke krytí pohledávek, jež měla vůči německým rytířům. Pohledávky vznikly ze záměru koupit v Praze od německých rytířů jejich statky s kostelem sv. Petra a založit zde ženský klášter.¹⁸⁷ Došlo však k různým komplikacím, na jejichž podrobnější rozbor zde není místo, a

178 Jiří KEJŘ: Vznik městského zřízení v českých zemích, 1998, (pozn. 11), s. 366 - 388.

179 Petr HRUBÝ / Zdeněk JAROŠ / Petr KOČÁR / Karel MALÝ / Jiří MILITKÝ / David ZIMOLA: Středověká hornická aglomerace, 2006, (pozn. 24), v tisku.

180 Patrocinium sv. Jana Křtitele ochránce a patrona poutníků se s řádem německých rytířů úzce spojuje. Lubomír KONEČNÝ: K románské podobě, 1986, (pozn. 22), s. 413.

181 Jiřina JOACHIMOVÁ: Fundace královny Konstancie a pražské statky německých rytířů, Umění XVI, 1968, s. 495 - 501; Jitka KALISTOVÁ: Majetkové poměry řádu německých rytířů v českých zemích v 1. polovině 13. století, In: Sborník prací k sedmdesátinám univerzitního profesora PhDr. Ladislava Hosáka, Olomouc 1968, s. 27 - 28; Lubomír KONEČNÝ: K románské podobě, 1986, (pozn. 22), s. 411.

182 První listiny se hlásí k roku 1224, dochovaly se však až v pozdějších opisech. Blíže Jiří UHLÍŘ: Zeměpanské Přibyslavice, Třebíč 1998.

183 Lokátor Jemnice je ve falzu hodonínské lokační listiny ztotožněn s bítovským vilikem Petrem (1227). viz Lubomír KONEČNÝ: K románské podobě, 1986, (pozn. 22), s. 417.

184 CDB III, č. 6.

185 Ladislav HOSÁK: Územní rozsah, (pozn. 61), s. 150; Lubomír KONEČNÝ: K románské podobě, 1986, (pozn. 22), s. 412.

186 Jiřina JOACHIMOVÁ: Fundace, (pozn. 181), s. 495 - 501.

187 Dokládá to i královská listina hlásící se k datu 6. února 1233 (CDB III/1, č.30, s.28), v níž král chtěje na pomoci tomuto úmyslu Konstancii věnuje újezd Vidžín a městečko Úterý s řadou dalších vsí. Jedná se však o zlistinění staršího darování, pro což svědčí další okolnosti. Viz. Jiřina JOACHIMOVÁ: Fundace, (pozn. 181), s. 496; srov. Jiří KUTHAN: Fundace a počátky kláštera, (pozn. 66), s. 367.

Konstancie (podporovaná bez pochyby i králem) sice majetek od německých rytířů za vysokou částku kupovala, avšak k založení ženského kláštera došlo v Tišnově, nikoliv v Praze.¹⁸⁸ A to ještě v době, kdy pražské statky královna ještě nesplatila. Je totiž velmi pravděpodobné, že v českém prostředí, které svým měnovým systémem zaostávalo za hospodářsky vyspělými oblastmi Evropy, bylo složité opatřit si tak vysokou sumu.¹⁸⁹ Jako část úhrady, tak zřejmě dala německým rytířům državy okolo Humpolce a nad Jihlavou.¹⁹⁰ Zdá se, že mohla mít i jistý podíl na zprostředkování odprodeje tohoto majetku želivskému klášteru, případně že mohlo dojít již v Praze při jednáních s německými rytíři k nějaké ústní dohodě. Svědčí pro to skutečnost, že želivský opat Heřman vystupuje jako svědek i na jiných královních listinách a byl tedy na těchto jednáních v Praze jistě přítomen.¹⁹¹ Na vidčínských listinách najdeme na posledním místě svědecké rady také jistého Hermanna.¹⁹² Je otázkou, do jaké míry jej lze ztotožnit s Heřmanem Balkem, mistrem německých rytířů, který vystupuje v jejich zájmu v listině z roku 1233. Ostatně zájem na tomto obchodu měl zřejmě i samotný želivský klášter. Želiv, který byl v dané lokalitě hlavním činitelem kolonizace, by tak posléze mohl snáze uplatňovat své nároky v rozvíjejícím se regionu. Vznikl mu tak i jistý nárok na duchovní správu v pozdějším městě (zda však ze strany želivského kláštera sehrály už svoji roli i takové úvahy do budoucna, nemůžeme nijak dokázat). Získání těchto majetků by totiž bylo zcela v souladu i se směrem postupu kolonizace (převážně jihovýchodním směrem).

Jiřina Joachimová se na základě listin také domnívala, že jihlavský i humpolecký kostel tvořily původně jednu farnost ležící na území Čech a Moravy, kde humpolecký kostel byl filiálním jihlavskému. Tomu však odporuje, že Jihlavsko zřejmě spadalo pod Bítovsko. Rozsah tehdejšího Bítovska je ztotožňován s rozsahem děkanátu telčského z roku 1668, kdy se nejvýhodněji kladou Jihlava, Luka, Heraltice, Okříšky, Stařeč, Roketnice, Lukov, Moravské Budějovice, Častohostice, Blížkovice, Bítov.¹⁹³ Tato hranice tudíž jasně poukazuje, že Humpolec pod tento jednotný správní obvod nespadal. Z důvodů lingvistických tuto možnost zamítá i Lubomír Konečný,¹⁹⁴ neboť upozorňuje na důležitost správného pochopení termínů užitých ve středověkých listinách. Termín *capella* byl patrně používán pro vyjádření patronátního vztahu. Termín *ecclesia* pak pro sakrální stavby všeobecně. Ani toto tvrzení však nelze brát doslovně. Zvláště pak pro dobu, kdy farní organizace byla ještě „v kolébce“ a teprve docházelo k jejímu konstituování a přesnější diferenciaci.¹⁹⁵

Jindřich Charouz nově vyslovil hypotézu, která je polemikou s názorem, že majetky na Jihlavsku se do držení řádu německých rytířů dostaly jen přechodně. Domnívá se, že to naopak byli právě němečtí rytíři, kteří již někdy před rokem 1233 dostali od panovníka nějaký majetek v Jihlavě a měli podíl na zajištění duchovní správy, především na výstavbě kostela sv. Jana Křtitele. Želivský klášter se pak jen ujal patronátu nad kostelem a jeho duchovní správou, a že šlo tedy o inkorporaci. Svoji teorii podpírá zejména analogií s městem Opavou s přihlédnutím ke zdejšímu působení německých rytířů. Právě Opava a Jihlava mají představovat výjimku mezi královskými městy z hlediska církevní správy.¹⁹⁶ Je sice pravdou, že počátky Opavy i Jihlavy spadají přibližně do obdobného časového údobí, tj. pravděpodobně ke konci 12. století a na samotný počátek 13. věku, přesto se toto srovnání jeví poněkud neadekvátní. Opava má totiž v tomto směru přece jen náskok, který je zřejmě dán už její polohou. Opavský region měl oproti jihlavskému podstatně blíže ke starým sídelním oblastem (na moravsko-slezském pomezí se rozšiřovalo osídlení Holasicka, a to již na sklonku 12. století a záhy se začalo nazývat Opavskem, v jehož hranicích vzniká téměř současně hned několik raných městských obcí jako Bruntál, Opava či Hlubčice).¹⁹⁷ Již jen z toho důvodu se následně jeví domněnka, že před příchodem německých rytířů v „Opavě“ nebyla žádná svatyně, jako nejistá. Nestál

188 CDB III/1, č. 31, s. 30.

189 Josef JANÁČEK: Stříbro a ekonomika, 1972 (pozn. 2), s. 882; Josef ŽEMLIČKA: Počátky, 2002, (pozn. 5), s. 76, 294 - 313, 555.

190 Jiřina JOACHIMOVÁ: Fundace, (pozn. 181) s. 498, 499; srov. Jiří KUTHAN: Fundace a počátky kláštera, (pozn. 66), s. 364.

191 Tamtéž: Jiřina JOACHIMOVÁ: s. 498, Jiří KUTHAN: s. 364.

192 Kromě listiny v CDB III/1, č. 30, s. 29; v dalších třech listinách je uveden. CDB III/1, č. 31, 32, 33, s. 29 - 33

193 Ladislav HOSÁK: Územní rozsah, (pozn. 61) s. 150.

194 Lubomír KONEČNÝ L.: K románské podobě, 1986 (pozn. 22), s. 410.

195 Tamtéž: K románské podobě, s. 409 - 410.

196 Jindřich Zdeněk CHAROUZ: K počátkům Jihlavy, 2003-2004, (pozn. 109), s. 30 - 33.

197 Josef ŽEMLIČKA: Počátky, 2002, (pozn. 5), s. 241.

zde patrně kostel s farními právy, avšak o nějaké kapli či provizorním (snad dřevěném) kostelu se dá uvažovat, neboť by jej sotva mohli v tržní osadě, rychle se konstituující v městskou obec, postrádat.¹⁹⁸

Němečtí rytíři by tak iniciovali stavbu nového, případně kamenného kostela, který byl zamýšlený jako církevně správní středisko Opavy a jejího okolí (nikoliv však zcela první svatyně).¹⁹⁹ Můžeme to ostatně klást do souvislosti s ustanovením středověkého opavského městského zřízení, jenž vymezují léta 1213 - 1220.²⁰⁰

Není bez zajímavosti poukázat také na to, že usazení německých rytířů v Opavě mohlo a patrně i mělo vyšší zájem. Holasická provincie, záhy se měnící v Opavsko byla Přemyslovci získána až v závěru 12. století a neobešlo se to plně bez odporu (stížnost vratislavského biskupa u kurie). Němečtí rytíři v Opavě, stejně jako johanité v Hrobníkách, dnes Grobniki v Polsku, měli tak zajišťovat ochranu čerstvé hranice s piastovskými díly Slezka.²⁰¹ Takový důvod usazení by snad mohl být lákavý i pro Jihlavu, ale zde by se jednalo spíše než o ochranu o dohled nad hranicí Čech a Moravy, neboť obě země patřily Přemyslovcům. Nezdá se to však příliš přesvědčivé. Jediným důvodem proč by se němečtí rytíři angažovali ve Staré Jihlavě, necháme-li nyní stranou hypotézu o přechodném držení, je snad jen souvislost se zemskou stezkou a spojitost s péčí o poutníky a nemocné. Tuto teorii má podpořit jednak patrocinium jihlavského kostela, tak i hypotetická podoba původního stavu svatyně, jejíž loď byla patrně nápadně dlouhá a tato západní část mohla mít samostatný účel. Mohlo jít kromě jiného také o špitál.²⁰² Vystává však otázka, zda by takové charitativní důvody stačily k tomu, aby se němečtí rytíři zajímali o prozatím nikterak zajímavou a chudou oblast s poměrně řídkým osídlením, v níž by se aktivně zasadili o výstavbu svatyně a formování církevní správy. Jestliže ano, pak by bylo z jejich strany značně neprozíravé a neekonomické, aby oblast, do níž vynakládali úsilí v podobě kolonizace, tj. zajištění lidského i hmotného kapitálu, najednou prodali. Navíc za nijak vysokou sumu a nejspíš v době, kdy by se dalo předpokládat, že se pozvolna začne jejich investice navracet (za předpokladu, že by zde němečtí rytíři byli již někdy po roce 1200). Takové jednání se zdá být velmi nelogické a s přihlédnutím k dalším širším souvislostem vysvitne, že tak němečtí rytíři zřejmě ani nejednali.

Němečtí rytíři se po nepřilíš vydařeném úsilí ve Svaté zemi obracejí zejména k roku 1226 se svými ambicemi do Pruska.²⁰³ Jak vysoko sahaly jejich ambice, zřetelně ukazuje jejich obratná politika, kterou si v Sedmihradsku téměř vybudovali svůj vlastní stát, nezávislý na králi.²⁰⁴ Mocenské tendence řádu jsou patrné i v jednání německých rytířů s polským knížetem Konrádem Mazovským, jehož území bylo často napadáno pohanskými Prusy a ve dvacátých letech se nacházel v kritické situaci. Proč se obrátil o pomoc právě na německé rytíře, se zdá být zcela pochopitelné. Potřeboval elitní vojenskou jednotku, kterou v této době představovali převážně řády podobné kategorie, přičemž johanité či templáři měli strategicky výhodnější pole působnosti, které by zcela jistě neradi opouštěli. Němečtí rytíři tak připadli jako nejlepší volba. Také je možné, že byli Konrádovi navrženi od samotného císaře Svaté říše římské Fridricha II. Ten ostatně již roku 1226 vydává Zlatou bullu riminskou, v níž přiznává řádu absolutní svrchovanost nad zemí, kterou němečtí rytíři vyrvou pruským pohanům. Konrádovi nezbylo, než smlouvu přijmout. Zpočátku byly aktivity německých rytířů ještě i jinde, zlom však nastal od roku 1230, kdy velmistr řádu Hermann von Salza rozhodl o trvalém nasazení hlavních sil německých rytířů v Prusku. V této zemi byl velmistr zastupován zemským mistrem, kterým byl Hermann Balko, jehož pravomoce se vztahovaly i na statky v Čechách a na Moravě.²⁰⁵

Takové dlouhodobé tažení, jenž mělo výrazné kolonizační prvky, však bezesporu vyžadovalo znač-

198 Martin ILLI: *Wohin die Toten gingen*, 1992, (pozn. 50), s. 20 - 21.

199 Jaroslav BAKALA: *Počátky města Opavy*, In: Týž: *Moravskoslezské pomezí v proměnách 13. věku*. Výbor článků a studií, Brno 2002, s. 297.

200 Tamtéž: *Počátky města Opavy*, s. 298.

201 Josef ŽEMLIČKA: *Počátky*, 2002, (pozn. 5), s. 193.

202 K možné podobě a funkci kostela sv. Jana Křtitele se na základě archeologické sondy a dochovaných architektonických prvků v lodi vyslovil Lubomír KONEČNÝ: *K románské podobě*, 1986, (pozn. 22), s. 405 - 418.

203 Petr ADAM: *Němečtí rytíři*, Malý úvod do historie Německého řádu. Se zvláštním přihlédnutím k dějinám české komoravské komorní balivy, Svitavy 1998, s. 19.

204 Jiřina JOACHIMOVÁ: *Fundace*, (pozn. 181) s. 499, 500.

205 Petr ADAM: *Němečtí rytíři*, (pozn. 203), s. 21 - 29; Jiřina JOACHIMOVÁ: *Fundace*, (pozn. 181) s. 500.

ný přísun hotovosti. A to jistě významně ovlivnilo „obchodní politiku“ německých rytířů a mohlo mít podíl třeba i na zvýšeném zájmu německých rytířů o vymáhání starších závazků zejména v podobě peněz. Uvedená fakta tak nasvědčují spíše o pravdivosti hypotézy, která předpokládá držení jihlavských statků německými rytíři jen po přechodnou dobu, snad přímo s předem domluveným obchodem s želivskými premonstráty. Taková úvaha je podporována i tím, že působiště německých rytířů v Evropě lze obecně hledat spíše v rozvinutějších oblastech, přímo ve městech, kde pulzoval obchod zprostředkující i značný počet poutníků.²⁰⁶

Iniciace stavby kostela sv. Jana křtitele a církevní správy z podnětu německých rytířů a následné inkorporování želivským klášterem je teorií, proti níž částečně stojí již samotné slovo a čin inkorporace. Přesné důsledky, ale i pojmenování tohoto činu se proměňovaly a vyvíjely. Vlastní čin inkorporace ale nebyl zas až tak vzácným, zejména faktické inkorporování kostela klášterem.²⁰⁷ Dělo se tak zpočátku na základě biskupských privilegií, jež časem nabyla ustálené podoby. „*Biskup svolil, aby klášter, jemuž náleželo patronátní právo kostela (často znamená to: klášter, jenž byl vlastníkem kostela), mohl obracet k svému užitku (in usus proprios) všechny jeho statky a důchody s tou výhradou, že správci kostela (+ vikarius) bude z nich vykázán náležitý příjem (portio congrua). Tomuto právnímu aktu, jímž kostel byl ke klášteru jaksi připojen, říkalo se obyčejně unio, vedle toho později také incorporatio, kterýž výraz přejala terminologie vědecká.*“²⁰⁸ Všechny inkorporace se shodují v tom, že se uznává pán kostelního jmění a důchodů, avšak ustanovení o duchovní správě inkorporovaných kostelů mohou být různá, v hlavním bodě v zásadě dvojí. Totiž že takový pán měl právo, jaké ostatně náleželo i patronům kostelů, a to pouze možnost prezentace osoby vhodné k vykonávání církevního úřadu u takového kostela, konečné slovo si ale ponechal biskup. Druhou možností bylo, že kostel byl zcela v pravomoci vlastníka, namnoze opata kláštera jemuž byl kostel inkorporován, i s možností dosazení schopného světského faráře či člena kláštera.²⁰⁹ O takových kostelech se v listinách hovoří, že náleží klášteru „*pleno iure, in temporalibus et spiritualibus*“.²¹⁰ Jestliže bychom připustili inkorporaci kostela sv. Jana Křtitele, pak by se mohlo jednat nanejvýše o první variantu bez možnosti volného zacházení. Jinak by totiž stěží želivský klášter potřeboval další biskupské potvrzovací listiny. Nehledě na to, že by v případě inkorporace zřejmě nedošlo k pozdějšímu konfliktu, kdy na popud pražského biskupa byl ke kostelu sv. Jana Křtitele uveden plebán z Uzove, což vyvolalo stížnost až k mohučskému arcibiskupovi.²¹¹

K lokalizaci vsí uváděných v listinách²¹²

Mnohé z listin týkajících se Jihlavy v sobě zahrnuje výčet desátkových vsí, které vzbuzují nejen badatelský zájem. Většina z těchto vsí je totiž dnes již nezvěstná.²¹³ Nejstarší písemností, v níž nalezneme výčet vsí, je listina z roku 1233 o prodeji zboží v Humpolci a nad Jihlavou. Jedná se o vsi: Podole, Dobře, Scrisowe, Bogedanze, Pustsin. České znění by bylo asi následující: Podolí či Podol,

206 Hartmut BOOCKMANN: Die Städte des Deutschen Ordens, IN: Stadt und Kirche. Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas Bd. XIII (hsg. Franz Heinz HYE), Linz/D. 1995 s. 281 - 300.

207 Josef ŽEMLIČKA: Počátky, 2002, (pozn. 5), s. 128, 455.

208 Kamil KROFTA: Kurie a církevní správa zemí českých v době předhusitské, In: ČČH, 10, 1904, s. 379.

209 Tamtéž: Kurie a církevní, s.379; Podobnou situaci inkorporování kostelů kláštery můžeme opět sledovat i v sousedním Rakousku. Tak například přišli o možnost kontroly nad původně svými vlastnickými kostely pasové. Franz-Reiner ERKENS, Das Niederkirchenwesen im Bistum Passau (11. - 13. Jahrhundert), In: Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 102, 1994, 53 - 97, s. 80 - 85 a 92, zejm. pozn. 284 viz. Další literatura k výzkumu o inkorporaci v řezenské biskupství.

210 Kamil KROFTA: Kurie a církevní, 1904, (pozn.207), s. 379.

211 Reg II, č. 2129, s. 917, CDM VI, č. 168, 171, 172, 189.

212 Lokalizování středověkých obcí je velmi složitou problematikou jenž by zasluhovala podrobnějšího zkoumání. Zahrnujíc jak bedlivou archivní práci, tak i archeologické bádání. Zde se však mohu opírat o dosavadní zejména především jen jako návrhy možné polohy a jako případný začátek dalšího bádání.

213 Na moravské straně Českomoravské vrchoviny zaniklo přes 200 osad. Další vesnice byly opuštěny dočasně a následně znovu osídleny, ale došlo k změně jejich názvu. Zdeněk MĚŘÍNSKÝ: Průzkum zaniklých středověkých osad na moravské straně Českomoravské vrchoviny v letech 1962 - 1970, In: Archeologické rozhledy, 28, 1976, s. 405.

Dobré či Dobrá, Střížov či Skřížov, Bohdaneč, Pustín.²¹⁴

V následných listinách se těchto pět vsí již neobjevuje (neztotožníme-li je s pozmeněným názvem), nalézáme zde ale jména jiná. Uváděny jsou pak v listinách z let 1233 - 1377. Jmenovitě jsou to: Bobikozle (Pobicozel, Pobikozli), Borisowe (Borischow, Borussow, Borissev, Borissow), Vizenowe (Winzenow, Wicenow), Kossowe (dvojí), (Kossow), Dobresowic (Dobresowiz, Dobessowiz), Helhota (Lehotka, Lhota, Legota), Bolemilzic (Bolemilziz, Bolemislicz, Bomelici, Bolemichichi), Stibor (dvojí), Bukowe (dvojí) (Bukow, Bucow), Smirczna (dvojí), (Zmierzna Smirchow, Smyrchnowe), Sarech (Sarch, Sarek), Posetz (Posez, Poserz). Jejich české znění je pak asi následující: Pobikozly, Boříšov, Vizenov případně Vincenov, (2x) Kosov či Kozov, Dobřešovice nebo Dobřesovice či Dobešovice, Lhotka nebo Lhota, Bolemilčice.

První písemností, kde se setkáváme s takovým výčtem desátkových vsí, je potvrzující listina biskupa Roberta. Bezpečněji pak máme zmiňované vsi uvedeny v tišnovské darovací listině. Je jich zde však méně, pouze devět a půl osady. Znovu je výčet vsí uveden v listině Biskupa Bruna roku 1257²¹⁵ u příležitosti přenesení jihlavské fary ke kostelu sv. Jakuba, dále pak v potvrzení tohoto přenesení v listině biskupa Jana z roku 1304.²¹⁶ Následně jsou vsi vypočteny v listině biskupa Jana z roku 1377.²¹⁷

Jednou ze zajímavých a pro pokus o lokalizování uváděných vsí nezanedbatelných otázek je, jak velká mohla být zdejší farnost a do jaké vzdálenosti od vlastního kostela se lze pokusit lokalizovat desátkem povinné vesnice. Jako analogie by zde mohla sloužit nepřilíh vzdálená farnost rýnáreckého kostela. Listinou z 20. května 1203 týkající se kostela v Rynarci, který leží nedaleko Pelhřimova, sděluje biskup Daniel II. Milík, že vysvětil farní kostel sv. Vavřince a jeho oltář s ostatky dlouhé řady světců. Kostelu následně byly povoleny odpustky a dostal věnem dva lány. Následuje výčet míst, které měly patřit do rýnáreckého farního okruhu (*ad eiusdem ecclesie parochiam pertinentes*). Při bližším pohledu shledáme, že poloha kostela byla poněkud excentrická. Situován byl do severozápadního cípu farního okrsku. Rozsah farnosti sahál do vzdálenosti 8 km od vlastního Rynárce. Farnosti náleželo 22 sídlišť, často nevelkých a jen dočasných. V rámci osídlování Českomoravské vrchoviny až polovina z nich zanikla či změnila svůj název, takže se mohou skrývat pod současnými jmény.²¹⁸ Zde snad stojí za podotknutí, že jména mohla být pozmeněna ještě ve středověku, zejména s příchodem německé kolonizace datované pro Jihlavsko do čtyřicátých let 13. století, která zahušťovala či překrývala dosavadní sídlištní struktury. V konečném důsledku však nelze brát zcela dogmaticky ani vzdálenost desátkové vsi od fary. „Středověká farnost“ totiž zdaleka nemusela mít vždy podobu celistvého obvodu. Naopak, a bylo to téměř častější, šlo o oblast v ohraničení velmi nepravidelnou, mnohde narušenou, tvořenou jednotlivými „ostrůvky“. Obecně lze vzít v potaz tři varianty historie jednotlivých vesnic a z toho následně vycházet i při pokusu o lokalizování.

První možností je splynutí v pozdější rozrůstající se zástavě města. K tomu by však mohlo dojít až po roku 1304, k němuž máme opět všechny vsi vyjmenovány (jestliže ovšem nebyly například opsány ze starších listin, aniž by v roce 1304 už neexistovaly).

Druhou možnou variantou je, že tyto vsi dostaly nová jména a stará upadla v zapomenutí. Výskyt případů, kdy sídliště změnilo název, aniž přestalo existovat, je v našem prostředí vcelku hojný (viz níže).²¹⁹

Třetí variantou může být úplný zánik těchto obcí či zánik a znovuoobnovení resp. translokace

214 Lokalizace uvedených vsí jsem se již částečně dotkla v rámci úvahy nad tím, proč je v listině uvedeno „super Giglaua“.

215 CDB V/1, č. 130, s. 209 - 210; CDM III, č. 253, s. 241; Reg II, č. 155, viz. (pozn. 99); Jaroslav Mezník (Jaroslav MEZNÍK: Jihlavské privilegium, pozn. 59, s. 23 se k listině vyjadřuje tak, že přestože připouští její podivné znaky, považuje ji spíše za pravou. Dodává však, že její datování je nesprávné a považuje za náležité to, které uvádí Jindřich ŠEBÁNEK / Sáša DUŠKOVÁ: Kritický komentář, 1952, pozn. 81, s. 211 (tedy 31. května a ne 30. dubna). Za podezřelou tuto listinu považuje Josef Žemlička, Josef ŽEMLIČKA: Počátky, 2002, pozn. 5, s. 713 její sdělení však považuje za hodnověrné.

216 Reg II, č. 1996, s. 862.

217 Josef DOBIÁŠ: Německé osídlení, 1931, pozn. 8, s. 61.

218 Josef ŽEMLIČKA: Počátky, 2002, pozn. 5, s. 457 - 458.

219 Tamtéž: Počátky, pozn. 39, s. 245 - 253.

na nedalekém místě pod jiným jménem.²²⁰ V této souvislosti se mnohdy setkáváme i se zdvojením názvů vesnic. Podíváme-li se na jména jednotlivých vsí, vypovídají namnoze o možnostech či o okolnostech jejich vzniku. Mnohé právě tak své jméno získaly. Například podle způsobu založení, přírodních úkazů či porostů charakteristických pro dané místo aj.

K obcím odvozujícím svůj název od způsobu založení patří jistě Sareh tedy Žďárek či Žďárec,²²¹ který vznikl snad na půdě získané vypálením lesa. Jména typu Žďár se objevují od třicátých let 13. století, avšak jejich původ nemusel vždy souviset jen se samotným „žďářením“. Pojmenování se mohlo vztahovat i ke spalování větví a kořenů během odlesňování, mohlo poukazovat i na vypalování nežádoucí vegetace na pozemcích ležících ladem, na živelné požáry nebo na provoz milířů atd. Neboť „žďářením“ sice poměrně rychle vyřešilo úkol odlesnění, ale bez dalšího zužitkování ve středověku prvořadého přírodního materiálu - dřeva, které bylo jak energetickým zdrojem, tak cenným stavebním materiálem.²²² Dnes je ztotožňován se Ždírcem.²²³

Doskupiny jmen odvozovaných od způsobu založení patří zejména názvy, charakterizující ves založenou v okrajových prostorech na lesní, méně kvalitní půdě a do jisté míry osvobozenou od feudálních dávek a povinností, tedy o Lhotu. Vsi s tímto názvem byly většinou stranou od hlavních komunikací, bez sídel feudálů a patřily ponejvíce drobné šlechtě, což by mělo být v pokusu o lokalizování této vsi bráno na zřetel. Jistá Lhota je uváděna i v přibyslavické listině datované k roku 1224. Jak ale naznačuje text, uvedená ves byla na Lhotu přejmenována až druhotně. Otázkou je, kdy k tomu došlo. Nejstarší doloženou Lhotou je tak na celém území někdejšího hvozdu právě ta, náležící ke Staré Jihlavě.²²⁴ Snad by mohlo jít o Panskou Lhotu²²⁵ severovýchodně od Jihlavy či o Lhotu, která zanikla mezi Brtnicí, Jestřebím a Uhřínovicemi.²²⁶ Typ jména Lhota obvykle spadá do nejmladší fáze osídlovacího procesu a vznik Lhot je kladen do 13. století a do první poloviny 14. století.²²⁷ Výskytem názvu Lhota lze bezpečně dokládat, že zde byla tzv. vnitřní slovanská kolonizace.²²⁸

Od názvů pro porosty odvozují své jméno Bukov či Bukové a Smrčná, což je pro tuto oblast vcelku charakteristické. Místní jméno Bukovno nalezneme ještě dnes severně od kostela sv. Jana Křtitele. To však patrně se vsí nesouvisí.²²⁹ Jako lákavá varianta se jeví umístění této obce někde do prostoru mezi Loudílkou, Otínem a Vysokými Studnicemi, kde je název trati Bukovčí.²³⁰ Bukovec (dnes zvaný Věžnice) nalezneme východně od Jihlavy. Jistý Bukovec pak ležel mezi Jestřebím, Kněžicemi a Brtnicí.²³¹ Dobiáš pak Bukovou umísťuje na základě zápisu IV. Městské knihy k tehdejší osadě Waldhofu,²³² dnes Zborná. Obec Smrčnou pak můžeme nalézt severozápadním směrem na hranici 8 km od kostela. Ovšem zda

220 Jan Klápště resp. Josef Žemlička to odůvodňují transformací sídelní struktury v Čechách během 2. poloviny 12. a 1. poloviny 13. století, a to nejprve působenou christianizací a sjednocením místa osídlení, kultu a pohřbívání (opuštění starých osad z pohanského období, jež byly příliš daleko od nově vzniklého farního centra), a pak v důsledku hluboké restrukturalizace polního hospodářství, které stála stará, mnohdy nepravidelná sídelní struktura z dob vnitřní slovanské kolonizace, v cestě; Josef ŽEMLIČKA: Čechy v době knížecí, 1997 pozn. 16, s. 272 - 295; tentýž: Počátky, 2002, pozn. 5, s. 230 - 263; Jan KLÁPŠTĚ: Proměna českých zemí ve středověku, 2005, pozn. 38, s. 276 - 292.

221 Ladislav HOSÁK / Rudolf ŠRÁMEK: Místní jména na Moravě a ve Slezsku, II, 1980, (pozn. 15), s. 812.

222 Jan KLÁPŠTĚ: Proměna českých zemí ve středověku, 2005, pozn. 38, s. 178 - 179.

223 Anton ALTRICHTER: Kolonisationsgeschichte der Iglauer Sprachinsel, pozn. 4, s. 118, 120; Josef DOBIÁŠ: Německé osídlení, 1931, pozn. 8, s. 65; Fritz WANITSCHKE: Plan der Stadt Iglau und Umgebung, 1927, Umgebungskarte von Iglau.

224 Zdeněk MĚŘÍNSKÝ: Dějiny, 1988, pozn. 29, s. 20.

225 Ortslexikon der böhmischen Länder 1910 - 1965, 1995, (hsg. H. STURM), s. 188.

226 Alois Josef PÁTEK: Vlastivěda moravská, II. Místopis, Jihlavský okres, pozn. 36, s. 6.

227 Srov. Jan KLÁPŠTĚ: Proměna českých zemí ve středověku, 2005, pozn. 38, s. 248 - 250.

228 Jan KLÁPŠTĚ: Proměna českých zemí, 2005, pozn. 38, s. 248 - 250; Josef ŽEMLIČKA: Čechy v době knížecí, 1997, pozn. 16, s. 281 - 282, tentýž: Počátky, 2002, pozn. 5, s. 24, 214, 226, 230.

229 Soudě podle toho, že Bukovno je příliš blízké samotnému kostelu (500 m) a spadá tak do širší sídelní aglomerace samotné Staré Jihlavy.

230 Fritz WANITSCHKE: Plan der Stadt Iglau und Umgebung, 1927, (pozn. 223).

231 Tamtéž: Umgebungskarte von Iglau.

232 Josef DOBIÁŠ: Německé osídlení, 1931, (pozn. 8), s. 67.

právě zde hledat starou osadu, zůstává stále tak trochu otazníkem.²³³ Jistým ukazatelem je i potok Smrčná, pramenící kousek za zmíněnou obcí, který je přítokem řeky Jihlavy. Dolní Smrčná a Horní Smrčná,²³⁴ s nimiž se někdy tato Smrčná ztotožňovala, se pak nalézá nedaleko Brtnice.

Podle charakteru krajiny v níž obec vzniká můžeme odvozovat název Podole (Podolí), které by však mohlo nasvědčovat, že ves byla položena v nižších polohách, v údolí či „dolíku“. Obec Podol je A. Profousem nalezena nad Sázavou u Bohumilic, 1 km severozápadně od Ledče. S touto však ztotožněna není a zřejmě se zde opravdu nejedná o hledanou ves.²³⁵ Název Pustsin (snad Pustín) pak evokuje, že šlo o vesnici v málo osídleném prostoru, tedy „opuštěnou“. Stojí za zmínku, že oba názvy jsou spíše českého původu, což by korespondovalo s úvahou o lokalizování pětičlenné řady v listině z roku 1233. Zejména Dobře (tj. Dobrá) je hledána zde. Otázkou je, zda by mohlo jít o dnešní Dobronín či o ves Dobrou 14 km východojihovýchodně od Ledče nad Sázavou.²³⁶ Stejně tak je otázkou, nakolik lze uvažovat o tom, že by tato ves Dobrá byla později uváděnými Dobřešovicemi. V Čechách - 4 km východně od Polné, umísťuje A. Profous také Scrisowe, tj. Skřýšov.²³⁷ Tato ves je někdy ztotožňována se Střížovem, jihovýchodně od Jihlavy.²³⁸ Také Bogedanze, Bohdaneč by snad měla být v Čechách, a to severoseverozápadně od Ledče nad Sázavou.²³⁹ V tomto případě by se jednalo o název vsi odvozený od zakladatele, což je další poměrně typickou ukázkou vzniku názvu obce - názvy tvořené z osobního jména a přivlastňovacích přípon -ov nebo tvořené z osobních jmen příponami -ice. První skupina jmen (vzniklých příponou -ov) se rámcově časově ohraničuje koncem 13. až 15. století. Tento typ místních jmen je znám i z nedalekého Brtnicka.²⁴⁰ Jde většinou o odvození názvu pro pole i vesnice od lidí, kteří vyklučili, zbudovali ves nebo drželi zdejší území. Mnohdy v souladu se změnou majitele se měnily i názvy.²⁴¹ Leckdy mohla tomuto účelu posloužit i jména knížecích sedláků obývajících dané území.²⁴² Bořišov²⁴³ je někdy ztotožňován se Sasovem.²⁴⁴ Nebo by také mohlo jít o vesnici Boršov, 15 km VJV od Pelhřimova asi 11 km západozápadojižně od Jihlavy.²⁴⁵ Vícenov (Vnzenwe, Vizenowe) může být ves nová = Neustift = Cerekvička.²⁴⁶ Pro tuto lokalizaci mluví nález v katastru názvu „u Vizenove“ v jejím nejbližším okolí. Mohlo by případně jít i o Vícenice u Náměště nad Oslavou.²⁴⁷ Na první pohled by se takové ztotožnění mohlo zdát nesmyslné pro značnou vzdálenost od Jihlavy (50 km), není ale nemožné. Zejména když bychom připustili, že Vícenice nebyly v majetku želivského kláštera, ale že byly jen desátkovou obcí jihlavského kostela. Byly tedy součástí farnosti, kam se odváděly desátky, jinak by ovšem tato ves mohla být nejspíše soukromým majetkem jiného subjektu. S jistou opatrností lze nalézt přirovnání takovéto situace v sousedním Rakousku, v jeho kolonizačních oblastech, kde lze sledovat částečné shody. K roku 1051 máme doklad o vybavení kostela Panny Marie, sv. Vavřince a sv. Mořice. Tento kostel vznikl u nejstaršího hradiště Heimenburgu I, dnes v Dt. Altenburgu v poloze Am Stein. Kostel byl nadán neobyčejně bohatým komplexem majetků a příjmů. Také až cca 110 km vzdálenou vsí ve staré sídelní oblasti východní marky západně od Vídně,

-
- 233 Josef Dobiáš se k této variantě přiklání s tím, že stará osada ležela někde v těsné blízkosti. Stejně tak se k tomuto návrhu staví Josef Vítězslav Šimák (Josef DOBIÁŠ: Německé osídlení, 1931, pozn. 8, s. 64 - 65; Josef Vítězslav ŠIMÁK: Záhada z počátků obce Jihlavské, Vlastivědný sborník kraje jihlavského, I. Ročník, 1922 - 23, s. 4).
- 234 Anton ALTRICHTER: Kolonisationsgeschichte der Iglauer Sprachinsel, pozn. 4, s. 120; Ortslexikon der böhmischen Länder 1910 - 1965, 1995, (pozn. 225), s. 188.
- 235 Antonín PROFOUS: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny, díl III., Praha 1959, s. 405.
- 236 Tentýž: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny, díl I., Praha 1954, s. 397.
- 237 Tentýž: Místní jména v Čechách, 1959, pozn. 235, s. 85.
- 238 Ortslexikon der böhmischen Länder 1910 - 1965, 1995, pozn. 225, s. 189.
- 239 Antonín PROFOUS: Místní jména v Čechách, 1954, pozn. 235, s. 97.
- 240 Zdeněk MĚŘÍNSKÝ: Dějiny, 1988, pozn. 29, s. 23.
- 241 Josef ŽEMLIČKA: Počátky, 2002, pozn. 5, s. 248.
- 242 Jan KLÁPŠTĚ: Proměna českých zemí, 2005, pozn. 38, s. 211.
- 243 Ladislav HOSÁK / Rudolf ŠRÁMEK: Místní jména, pozn. 15, s. 99.
- 244 Václav RICHTER: Přejední stavby, 1961, pozn. 47, s. 26.
- 245 Antonín PROFOUS: Místní jména v Čechách, 1954, pozn. 235, s. 143.
- 246 Václav RICHTER: Přejední stavby, 1961, pozn. 47, s. 25.
- 247 Ernst POHL: Ortslexikon Sudetenland, 1987, s. 625.

predium Sieghartteschiriha (Sieghartskirchen). Vedle této mu pak byla dána každá desátá pozemková jednotka (decimum mansum) na celém dobytém území u uherských hranic, a to jižně od Dunaje mezi řekami Fischu a Litavou/Leitha a severně od Dunaje - od pomyslné čáry mezi ústím řeky Fischy do Dunaje a jihomoravským hradištěm Strachotínem až k řece Moravě jako vlastní majetek (predium) a zejména desátek z plodů z tohoto rozsáhlého farního obvodu i třetina všech příjmů plynoucích z hradu Heimenburg. Pro otázku (re)kolonizace tohoto rozsáhlého území, které bylo podle 2. donační listiny „mečem od nepřítele dobyt“, nutno počítat s ještě výraznějším nedostatkem lidského potenciálu, než ve starých sídelních oblastech východní marky. V první donační listině pro mariánský kostel z roku 1051, kde se věnuje i ona vzdálená ves Sieghartskirchen, mají společně se vším majetkem přejít k nové farnosti také lidé, tj. nevolníci obou pohlaví s výjimkou těch, kteří jsou vdaní či ženatí mimo tuto vesnickou komunitu (cum utriusque sexus mancipiis, exceptis ex eadem familia coniugatis). Je to zřejmě velmi zajímavým dokladem pokusu Jindřicha III. dostat ze staré sídelní oblasti východní marky do málo osídlených oblastí u uherských hranic lidský potenciál za účelem provedení kolonizace.²⁴⁸

Obec Kosov, taktéž s onou přivlastňovací koncovkou -ov se obvykle hledá v místech Kosova u Jihlavy či v Kozlově. Kozlov by pak případně mohl být ztotožněn i s Pobikozly²⁴⁹ což je opět typ jména z Čech. Mohli bychom jej tak pokládat za nejvýchodnější doklad areálu typu jmen z Čech, z pelhřimovského ostrůvku.²⁵⁰ Složené obyvatelské jméno s významem „lid pobíjející kozly“ bylo snad užito k označení chudobné vsi. Následně mohlo být jméno zkráceno na Kozlov, jak už to (někdy s výhradami) připouští starší literatura.²⁵¹ Pobikozly jsou však na základě zmínky z roku 1848 v panství města Jihlavy a podle místního nářečí²⁵² někdy ztotožňovány s Horním Kosovem.²⁵³

Druhou častou přivlastňovací koncovkou pro vytváření názvu vsi je -ice. Shledáváme ji široce zastoupenou na jižním a jihovýchodním okraji sousedního brtnického regionu. Za horní hranici vzniku těchto místních jmen na -ice se všeobecně považuje polovina 13. století až počátek 14. století, avšak největší frekvence těchto názvů je shledávána už od 12. stol. do počátku 13. století.²⁵⁴ V českých regionech klade Z. Boháč vznik zmíněných jmen do 2. poloviny 12. stol., případně na samý počátek 13. století. Někdy mohlo docházet k proměnám zmiňovaných koncovek (-ov a -ice), což ovšem není nikterak neobvyklé.²⁵⁵ Ke jménům zakončeným na -ice přináležejí rovněž Dobřešovice či Dobešovice. Pro Dobřešovice, spíše však pro znění Dobešovice vyslovil J. V. Šimák domněnku, že by mohlo jít o současný Pávov, neboť údajně Pfauendorf (česky Pávov) se původně jmenoval Dobešovem.²⁵⁶ Dobiáš se rovněž přiklání k této variantě, ovšem již ji také odůvodňuje. Opírá se přitom zejména o zápisy z jihlavské městské knihy.²⁵⁷ Díky čelední koncovce -ice se Bolemilčice²⁵⁸ obvykle hledají v místech pozdějšího města Jihlavy nebo někde v blízkosti tzv. Haberské stezky. Téměř zcela pod rouškou tajemství je místo, kde bychom měli hledat Ctiboř či Stiboř. Rovněž tak ves Ublazka z tišnovské listiny. Dobiáš však předpokládá, že byly nedaleko od Jihlavy. Porez

248 Stefan SCHOLZ: Současné problémy interdisciplinárního výzkumu, (pozn. 85), In: Colloquia Pragensia, 2007 (v tisku); Karl BRUNNER: Herzogtümer und Marken. Vom Ungarnsturm bis ins 12. Jhdt. Österreichische Geschichte 907 - 1156, 1994, pozn. 43, s. 181, 187, 194, 388; Heinz DOPSCH/ Karl BRUNNER/ Maximilian WELTIN: Die Länder und das Reich. Der Ostalpenraum im Hochmittelalter. Österreichische Geschichte 1122 - 1278, 1999, pozn. 43, s. 222; dále k nedostatku lidského potenciálu v průběhu středověké kolonizace v českých zemích viz. Josef ŽEMLIČKA: Čechy v době knížecí, 1997, pozn. 16, s. 46.

249 Ladislav HOSÁK / Rudolf ŠRÁMEK: Místní jména na Moravě a ve Slezsku, II, Praha 1980, pozn. 15, s. 258.

250 Tamtéž: Místní jména, s. 258.

251 Josef Vítězslav ŠIMÁK: Záhada z počátků obce Jihlavské, pozn. 233, s. 3 - 4.

252 K tomuto ztotožnění se přiklání již Schwab. Dobiáš upozorňuje na to, že toto určení není postavené zcela libovolně a upozornil na to, že ve zdejší jihlavské nářečí se Obergos vyslovuje jako Obagos ba skoro jako Obikos. Josef DOBIÁŠ: Německé osídlení, 1931, pozn. 8, s. 69.

253 Karel KUČA: Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku, II. díl, Praha 1997, pozn. 20, s. 675.

254 Zdeněk MĚŘINSKÝ: Dějiny, 1988, pozn. 29, s. 23.

255 Josef DOBIÁŠ: Německé osídlení, 1931, pozn. 8, s. 67.

256 Josef Vítězslav ŠIMÁK: Záhada z počátků, pozn. 233, s. 3.

257 Josef DOBIÁŠ: Německé osídlení, 1931, pozn. 8, s. 67 - 68.

258 Ladislav HOSÁK / Rudolf ŠRÁMEK: Místní jména, pozn. 15, s. 91.

bývá identifikován jako Beranovec.²⁵⁹ Místní jméno Pístov okamžitě vyvolá dojem, že se jedná o do dnešních dob dochovaný Pístov jihozápadně od Jihlavy.

Jistým vodítkem pro bližší určení doby, s níž lze spojovat první osadníky ve zdejší oblasti a první počátky duchovní správy, může být i zasvěcení zdejšího kostela, případně i jeho umístění v rámci osady. Volba titulu kostela nebyla totiž věcí náhody, zpravidla závisela na vůli zakladatele nebo světitele kostela, na ostatcích světců, které byly k dispozici a rovněž na dobové oblíbenosti některých světců. Samozřejmě je nutné v tomto směru zohlednit některé kulty, jež měly dlouhou životnost a některé, co jsou dokonce nadčasové (např. kult Panny Marie).²⁶⁰ Je potřeba přihlídnout i k možné pozdější změně patrocinia. Nicméně zdá se, že k tomu v případě starého jihlavského kostela nedošlo. Jeho patrocinium sv. Jana Křtitele je řazeno do starší vrstvy patrociní, charakteristických zejména pro předlokační osady rané fáze kolonizace (do počátků 13. století). Bez zajímavosti není častý výskyt patrocinia sv. Jana Křtitele u kostelů, které předcházely i pozdější klášterní kolonizaci. „*Nejstarší kláštery benediktinů, budované v odlehlých a zalesněných pustinách, byly mnohdy zasvěcovány také Janu Křtiteli (např. Ostrov a jeho probošství Sázava). Svatojánské zasvěcení mají i další benediktinské kláštery a především pak komendy johanitského rytířského řádu*“.²⁶¹

Poloha zdejšího kostela také zcela souzní s dosavadními zjištěními. Pro dobu rané kolonizace je totiž zcela příznačné umístění svatyně na hradišti, návrší či náplavové terase mimo vlastní areál vesnice.²⁶² Přes narušení zdejšího původního terénu se tato možnost jeví i zde nanejvýš pravděpodobná. Patrocinium a umístění kostela je příznivě nakloněno i existenci případného, dnes velmi špatně doložitelného, správního hradiště. Částečnou podobnost se zdejší situací můžeme nalézt v několika případech v jižních Čechách. Jde zejména o prostor dnešního Jindřichova Hradce, kde bylo osídlení charakteru centrální trhové osady soustředěné kolem kostela sv. Jana Křtitele. Archeologické výzkumy zde našly základy dřevěných kůlových staveb a další sídlištní struktury datované do 11. - 12. století. Samotný kostel sv. Jana Křtitele ale například Jiří Kuthan klade nejdříve do 70. let 13. století.²⁶³ Další podobné osídlení suburbánního charakteru, rovněž původně s kostelem sv. Jana Křtitele, bylo v Netolicích. Stavba tohoto patrocinia zde stávala až do 18. století, kdy byla stržena. K lokalitě se dodnes váže toponym Na Janu a na přítomnost stavby poukazuje i pohřebiště s hroby z 11. - 12. století. Jistou podobnost vykazují také Staré Prachatice. Nenalezneme zde sice kostel se stejným patrociním, nýbrž kostel sv. Petra a Pavla, podobnost tkví však v „typu sídliště“. Jednalo se (stejně jako v případě jihlavském) o vyvýšenou lokalitu s primární funkcí obchodního centra, které se vyvinulo na zdejší větvi pozdější tzv. Zlaté stezky, přičemž tento typ sídliště plnil funkce obchodní (trh, peněžní směna), správní (výběr cla) a sakrální. Mělo patrně i význam vojenský (ochrana zemské stezky).²⁶⁴

259 Anton ALTRICHTER: Kolonisationsgeschichte der Iglauer Sprachinsel, 1908, pozn. 4, s. 118, 120; Ortslexikon der böhmischen Länder 1910 - 1965, 1995, pozn. 225, s. 188; Alois Josef PÁTEK: Vlastivěda moravská, pozn. 36, s. 127.

260 Zdeněk BOHÁČ: Časové vrstvy patrociní českých měst a jejich význam pro dějiny osídlení, In: HG, 4, 1970, s. 7.

261 Zdeněk BOHÁČ: Patrocinia románských kostelů v Čechách, In: HG, 8, 1972, s. 30.

262 Tentýž: Patrocinia jako jeden z pramenů k dějinám osídlení, In: ČSČH, 21, 1973, s. 369 - 388.

263 Jiří KUTHAN: Přemysl Otakar II., 1993, pozn. 17, s. 261.

264 Petr HRUBÝ: Opevněná centra mladší a pozdní doby hradištní v Jižních Čechách, specifika, výchozí body a možnosti studia, písemná práce pro požadavky postgraduálního studia, 2003.

Summary

This study deals with quite a broad topic of settlement and initial ecclesiastical organization in the Jihlava region. An attempt was made towards a more exact analysis of the known documents. On its basis and taking into account also the possible analogies, a probable course of history mainly concerning the determination of the local estate owners is outlined. Emphasis is placed on a consistent separation of "spiritual" and "material" property. The eventuality is suggested that the deed from the year 1233, usually considered as the first written record about the local settlement and ecclesiastical administration, does not necessarily relate to the supposed settlement of Stará Jihlava proper. Finally, and in connection with the hypothesis of the local property owners, an attempt is made to localize the villages mentioned in the documents from the years 1233 - 1377. The individual possibilities are summarized, since the determination of their location can play a significant part in assessing the justifiability and correctness of the previous hypotheses.

Taking into consideration all the possible evidence, such as the church dedication, the increased significance of the Haberská route during the 12th century, above all in its second half, the supposed route changes and the first written records about the Jihlava river from the year 1226 and then about the settlement from the year 1234, it is possible to agree with the existing assumptions that the origins of the local settlement do not reach further back than the year 1200. We can however expect that there was a previous Slavic settlement. Only archaeological findings can nonetheless help to confirm or disprove such hypothesis. Archaeological excavation would in any case be a key to the solution of many unknowns, in particular to the exact determination of the post quem terminus for the parish center origin, i.e. church existence in Stará Jihlava. The oldest documents place the terminus ante quem, if we are to be dogmatic, only to the year 1243. This dating, late as it may appear, seems to be more correct than the hitherto accepted 1233. The latter is based either on a false acknowledging deed of the bishop Robert, or it may be grounded only on a mention "above Jihlava" in a purchase contract between the Želiv monastery and the Teutonic (German) Knights.

The site however poses many interesting questions. To give an example, more detailed investigation of property-law relations of the local lower nobility arouses attention and interest, and it could further lead towards new incentives in closer localization of medieval villages. Also the question of the possible form of the oldest church, today identified with the St. John the Baptist sanctuary or its founder, remains open. A wide range of questions remains about the course of the later translocation of the parish rights to the St. James temple.

Tabulka č. 1
Přehled listin vydaných olomouckým biskupem Robertem s uvedením pontifikátu

datace	příjemce	datační formule	odchylka k ro- -ku nastoupení (počítáme-li faktické dosed- -nutí na biskup- ský stolec po 6. 10. 1201) ²⁶⁵	pečeť	titulatura a oznamovací formule
25. IX. 1208 ²⁶⁶	Šlechtický rod Orphánů	verbi incarnati anno MCCVIII, indictione XI, epacta I, concurrente II, dominicali littera E, pontificatus nostri anno VII.	1208 - VII 1201	Z originálu visí na hedvábných nitích purpurové barvy dvě pečete z přírodního vosku kulatého tvaru: 1: průměr 71mm s figurou sedícího biskupa. Na hlavě má mitru. Pravou rukou drží berli v levé ruce drží knihu. Opis: RVBERTVS DEI GRA HOLOWVNICENSIS ECCLE EPC 2: průměr 71mm. Je zde klečící figura biskupa, na hlavě má opět mitru. Má biskupskou berli opřenou o pravé rameno a oběma rukama drží model kostela se dvěma věžemi. Opis: ECCLESIA OLOMVCENSIS. Figury na obou pečetích mají nápis: HEIDR-IC EPC	R., dei gracia sancte Olomucensis ecclesie episcopus, omnibus qui sunt et erunt, in perpetuum. Universitatis negocia litteris mandata ex earum memoria trahunt firmitatem... Rubertus, episcopus Olomucensis...
1220 ²⁶⁷	Premonstrátský klášter v Louce u Znojma	Acta sunt hec anno gratie MCCXX... in die dedicationis ecclesie, pontificatus nostri anno XX...	1220 -XX 1200	Z originálu visí jedna pečeť z přírodního vosku na bílých hedvábných nitích. Tvarem odpovídá první pečetě listiny z roku 1208.	R., dei gratia Olomucensis episcopus, cunctis Christi fidelibus presentibus et futuribus salutem in vero salutari. Noverint universi huius scripti copiam habituri
24. II. 1228 ²⁶⁸	Opat kláštera v Louce u Znojma a Martin, farář kostela v Rohatci	Anno gratie MCCXXVIII, quinta feria post Reminiscere, in festo beati Mathie apostoli, pontificatus nostri anno XXVII	1228 -XXVII 1201	nedochovaná	Notum esse volumus universis, quod nos Robertus, dei gratia Olomucensis episcopus,....

²⁶⁵ Václav MEDEK: Osudy moravské církve do konce 14. věku, Praha 1971, s. 71, 79.

²⁶⁶ CDB II, č. 78, s. 73 - 74.

²⁶⁷ CDB II, č. 206, s. 191.

²⁶⁸ CDB II, č. 313, s. 309 - 310.

srpen 1233 ²⁶⁹	Opat želivského kláštera	Acta sunt hec anno gracie MCCXXX tercio, pontificatus nostri anno XXX quarto	1233 -XXXIV 1199	Z originálu visí jedna pečeť z červeného pečetního vosku na bílo-žlutých hedvábných nitích. Připomíná na pečeť listiny z roku 1208.	R., miseratione divina Olomuzensis ecclesie episcopus, omnibus Christi fidelibus presentem paginam inspecturis, salutem in vero salutari. Noverit tam presens hominum etas, quam in Christo successura posteritas
20. VI. 1238 ²⁷⁰	Opat Jan Kláštera v Louce u Znojma	XII kalendas iulii, anno dominice incarnationis MCCXXXVIII, pontificatus nostri anno XXXVIII.	1238 -XXXVIII 1199	Z originálu visí jedna pečeť z pečetního vosku na červených hedvábných nitích. Pečeť je původem ze stejného typáře jako pečeť listiny z roku 1208.	Rvbertus, dei gracia Olomucensis episcopus, omnibus Christi fidelibus, tam presentibus quam futuris, ad quos presens scriptum pervenerit, salutem in vero salutari
(Falzum 1298) 29. VII. 1238 ²⁷¹	Klášter v Doubravniku	Verbi incarnati anno millesimo ducentesimo XXXVIII, indictione nona, pontificatus nostri anno XXXVIII	1238 -XXXVIII 1200	Není, zachováno jen v opise bez pečeti.	In nomine sancte et individue trinitatis. Robertus dei gratia Olomucensis ecclesie episcopus, omnibus qui sunt et erunt, in perpetuum. Universitatis negotia litteris mandata ex earum memoria trahunt firmitatem. Innotescat igitur presentibus ac futuris, quod ego Robertus, episcopus Olomucensis ecclesie
27. VIII. 1238 ²⁷²	Špitál Svatého ducha v Brně	VI kalendas septembris, anno ab incarnatione Domini millesimo CCXXXVIII, pontificatus nostri anno XXXVIII	1238 -XXXVIII 1200	Z obou originálů visí žlutočervené hedvábné nitě, ale bez pečeti.	Rvbertus, dei gratia Olomucensis episcopus, omnibus Christi fidelibus has litteras inspecturis salutem in Domino.
25. VIII. 1239? ²⁷³	Klášter v Oslavanech	VIII kalendas septembris, pontificatus nostri anno XXX nono	1239? -XXXIX 1200	Velmi porušená pečeť z pečetního vosku. Její tvar je stejný jako na pečeti z roku 1208.	R., dei gracia Olomucensis episcopus, universis Christi fidelibus hanc paginam inspecturis salutem in Domino. Noverit universitas vestra...

269 CDB III/1, č. 49, s. 49 - 50.

270 CDB III/ 2, č. 192, s. 243 - 244.

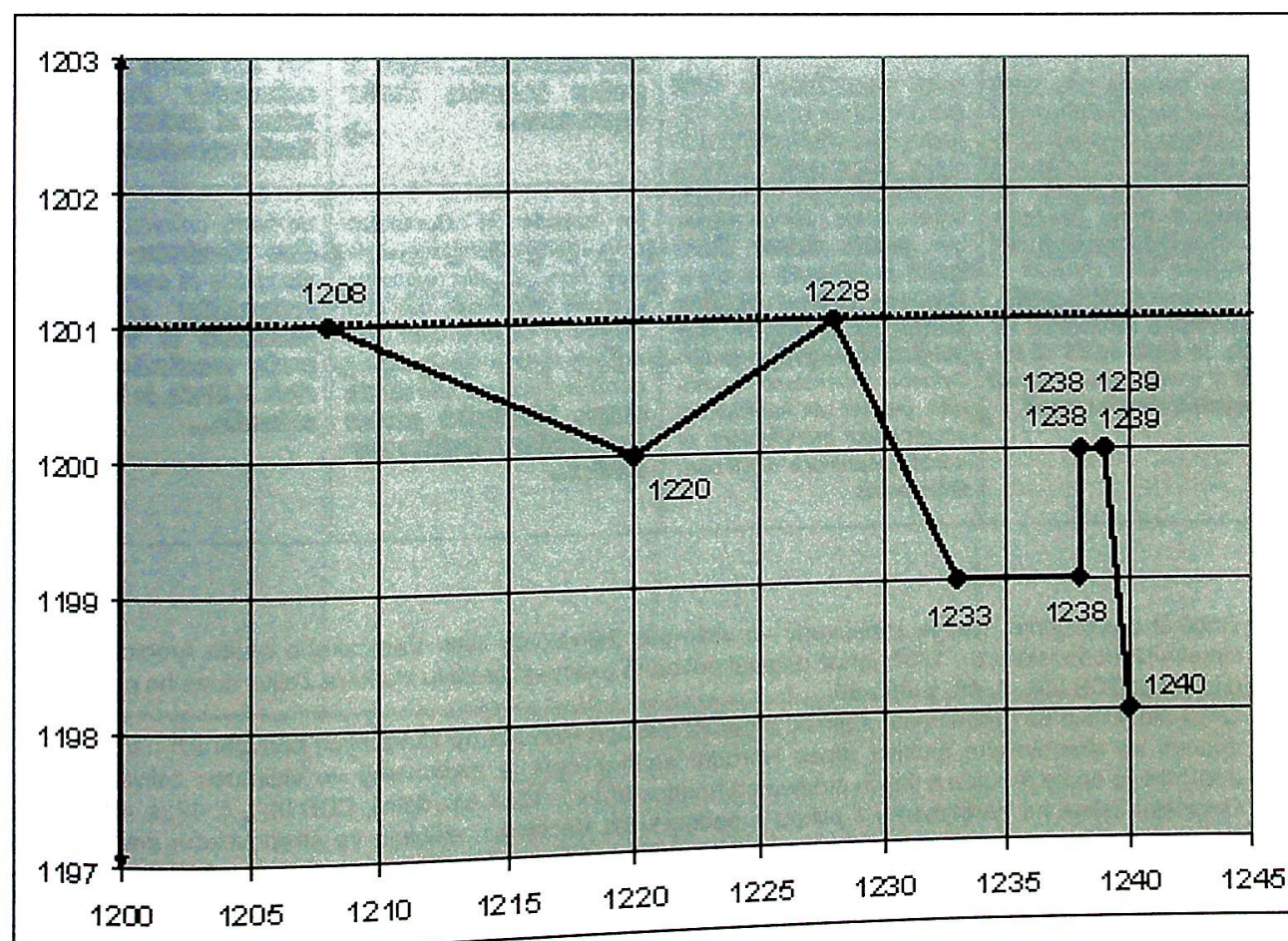
271 CDB III/ 3, č. 269, s. 384 - 386.

272 CDB III/ 2, č. 198, s. 256 - 257.

273 CDB III/ 2, č. 213, s. 279 - 280.

16. X. 1239 ²⁷⁴	Cisterciácký klášter v Tišnově	anno gratie MCCXXXIX, pontifica- tus nostri anno XXXIX	1239 -XXXIX 1200	Není, zachováno jen v opise bez pečeti.	In nomine sancte et individue. R., dei gratia Olomucensis episcopus. Univer- sis Christi fidelibus hanc paginam ins- pecturis salutem in Domino. Noverit presens etas et successura poste- ritas....
4. VII. 1240 ²⁷⁵	Špitál Svatého ducha v Brně	Datum anno MCC quadagesimo, quarto nonas iuliipontifi- -catus nostri absque duobus XL anno	1240 -XLII 1198	Tato listina je zachovaná jen v opisech, ale podobu původ- ní pečeti dokumentuje notář- ský instrument. Pečeť byly z běleného vosku, zlomená na tři části. Zavěšená na bílo- červených nitích.	Rupertus, dei gra- cia Olomucensis episcopus omnibus Christi fidelibus pre- sens scriptum in- specturis salutem in Domino.

Graf vycházející z tabulky č.1

X = rok vydání listiny

Y = rok od kterého by byla počítána léta pontifikátu

²⁷⁴ CDB III/ 2, č. 215, s. 283 - 285.

²⁷⁵ CDB III/ 2, č. 243, s. 322 - 324.

Tabulka č. 2
Textová analýza listin želivského okruhu ke kostelu sv. Jana Křtitele ve Staré Jihlavě

opis tzv. kupní smlouvy mezi Hermannem Balkem a klášteřem Želiv 1233 (před 1257) ²⁷⁶	Originál a opis potvrzovací listiny olomouckého biskupa Roberta, srpen 1233 (před 1257) ²⁷⁷	pravá potvrzovací listina krále Václava I. z března 1243 (verze A) ²⁷⁸	opis potvrzovací listiny krále Václava I. z března 1243 (verze B) ²⁷⁹
-	-	<i>dignum et utile duximus providendum, ut gestorum seriem subscriptorum per litteram, que columpra est memorie, qua etiam dormitante numquam dormiet aut marsceret</i>	
-	-	<i>considerantes devocionem et honeste vite conversacionem domini abbatis Ambrosii et conventus Siloensis monasterii,...</i>	
-	<i>contractum inter conventum monasterii Syloensis et inter eandem domum Theutonicam, mutuo habitum</i>	<i>contractum inter eundem conventum et fratrem Hermannum, qui dicebatur Balko de domo Theutonicorum, mutuo habitum et sollempniter terminatum... ratum et gratum habentes, firmiter approbamus...</i>	<i>contractum inter eundem conventum et fratrem Hermannum, qui dicebatur Balko, magistrum de domo Theutonicorum, cum fratribus suis mutuo habitum et sollempniter terminatum... ratum et gratum habentes, firmiter approbamus...</i>
<i>vendidimus bona illa, que habuimus in Hvmpolz et super Giglava, villas videlicet ... cum universis in silvis, pratis, venacionibus, molendinis et rivulis, in terris cultis et incultis et omnibus pertinenciis pro centum marcis argenti</i>	<i>super bonis temporalibus, que prefata domus Theutonica in Hvmpolz et super Gyglauva iuste ac egitime possidebat et que pro centum marcis argenti...</i> Syloensi monasterio memorato, propter rati habicionem scripti nostri attestacione et nostri appensione sigilli confirmaremus	<i>de capella in Gumpolch cum decima thelonie de ipse foro, et aliis eiusdem ecclesie attinenciis, nec non capella in Giglava cum villis et aliis attinenciis suis ac decimis universis, que omnia domus Theutonica prefata rationabiliter et legitime possidebat...</i>	<i>de bonis universis, que eadem Theutonica domus in Gumpoltz et super Gyglava rationabiliter et legitime possidebat in villis, silvis, pratis, venacionibus, molendinis et rivulis, in terris cultis et incultis,...</i>

276 Originál postrádáme, text je zachovaný ve vidimusu želivských listin třebíčského opata Arnolda a jiných církevních hodnostářů z r. 1257, jehož originál původně existoval archivu kláštera Želivi, dnes ho postrádáme (viz dole); CDB III/1, č. 48, s. 48 - 49.

277 Originální listina na pergamentu s plikou a pečeti biskupa Roberta na žlutobílých hedvábních nítích existuje dodnes ve strahovském archivu (dnes Národní archiv), opis je zachovaný ve vidimusu želivských listin třebíčského opata Arnolda a jiných církevních hodnostářů z r. 1257 (viz dole); CDB III/1, č. 49, s. 49 - 50.

278 Originální listina na pergamentu s plikou a pečeti krále Václava I. existuje ve strahovském archivu (dnes asi ze 14. stol., dle editorského komentáře J. Šebánka a S. Duškové z r. 1962 v želivském fondu v archivu ověřený opis želivských listin pořízený strahovským opatem Theoderikem a milevským opatem Hoycem datovaný cca. 1306 je uložen dnes v Národním archivu, ve fondu premonstrátského kláštera na Strahově, ŘP-L 57/I, č. 27, sign. A XXIII 3b.

279 Originální rukopis zdokumentoval v archivu Františkova musea A. Boček (CDM III, č. 36, s. 21), však ho neuvádí ani B. Bretholz ve svých regestech r. 1896 a dnes ho postrádáme; opisy jsou však zachovány v potvrzovací listině pro želivský klášter vydané českým králem Ladislavem Pohrobkem v Praze z 21. března 1394) z konce 15. století, ; CDB IV/1, č. 19B, s. 89 - 92; želivský kopiář je uložen dnes v Národním archivu, ve fondu premonstrátského kláštera na Strahově, ŘP 57/II, inv. č. 182, stará sign. A XVI 2a, sign. knihy 43.

Vidimus želivských listin pořízený třebíčským opatem Arnoldem, před prosincem 1257 ²⁸⁰	Konsekrační, konskripční a konfirmační listina olomouckého biskupa Bruna pro jihlavský farní kostel z 31. května 1257 ²⁸¹
1.: opis tzv. kupní smlouvy mezi Hermannem Balkem a klášteřem Želiv 1233: „Podole, Dobře, Scrisowe, Bogedanze, Pustsin, cum universis in silvis, pratis, venacionibus, Molendinis et rivulis, in terris cultis et incultis et omnibus pertinentiis...” 2.: doslovný opis potvrzovací listiny kupní smlouvy vydané olomouckým biskupem Robertem v srpnu 1233: „Decimas quoque ad prefatam ecclesiam in Gyglawa spectantes in villis, quas hic nominatenus specificamus, scilicet Bobikozle, Borisowe, Vnzenowe, Koslowe, Dobrezowit, Elhota, Belemilzic, Stibor, aliud Stibor, Bukowe, aliud Bukowe, Smirna, Serrech ecclesie Syloensi presentibus perpetuo confirmamus...” 3.: opis potvrzovací listiny krále Václava I. z března 1243 (verze B) „...ut gestorum seriem subscriptorum per litteram, que columpna est memorie, qua etiam dormitante numquam dormiet aut marsceret...” Nos itaque Arnoldus, abbas et conventus ecclesie Trebetschensis, oridnis Sancti benedikti, dyocesis Olomoucensis, et ego Johannes praepositus, nec non et ego frater Bertoldus, ordinis Minorum Fratrum domus Sanctae Mariae in Iglauia Gardianus, et ego frater Eberhardus de ordine Praedicatorum fratrum domus Sanctae Crucis, eiusdem loci Prior, diocesis Olomoucensis, Pruilegia Ecclesie Syloensis, Pragensis diocesis, quorum praesens cartula continent tenores, recipientes super ecclesiis in Gyglaua et in Jumpolcz, ac earum attinentiis universis per venerabilem virum Marsilium praedictae ecclesiae Syloensis Abbatem ordinis Praemonstratensis, nobis exhibita et ostensa vidimus et perspeximus non abolita, non cancellata, nec in parte sui aliqua vitiata, sed in omnibus debita modo ac sollerter procurata, in testimonium eorundem, quorum vidimus originalia, praedicti abbatis Marsilii ecclesiae Syloensis praenotatae, piis precibus ac devotis acclinat i praesens transcriptum Sigillorum nostrorum curavimus munimine roborari	„Porro ne ex vetustate et processu temporum in dubium prolabantur dotes ipsius ecclesie cum ambitu et terminis parochie attinentibus, hoc modo, sicut in privilegiis principum invenimus, fecimus circumscribi, quorum hec sunt nomina: Pobicozel, Borisshow, Wicenow, Kozzouw, Bolemilzitz, Dobešcowitz, Porez, Lehotka, Stibor, et secundum Stibor, Buccow, Zmirzna, et secundum Zmirzna, Sirek, molendium, allodium cum suis agris, decimam vero ebdomadam de theloneo. In quo pago seu ambitu iam scripto per omnes villas adiacentes iam cultas seu in posterum colendas plene decime de omni grano parochie iam dicte in sustentationem plebani, ab eorum cultoribus in perpetuum annis singulis persolventur. Quibus e converso plebanus hec recipiens baptismum, sepulturam, nec non omnia ecclesiastica iura tenebitur exhibere.” Konfirmační listina biskupa Bruna na žádost opata Marsilia pro listiny želivského kláštera z 2. prosince 1257 ²⁸² „Bruno, dei gratia Olomucensis episcopus.... Notum esse cupimus praesentium inspectoribus, quod nos privilegia Siloensis ecclesie, Pragensis diocesis, super ecclesiis in Giglava et Humpolecz ac earum attinentiis universis per venerabilem virum Marsilium, abbatem ecclesiae Siloensis, Pragensis diocesis, et dilectum Stephanum, plebanum de Giglavia, nostrae diocesis, nobis exhibita et ostensa vidimus et perspeximus, non abolita, non cancellata nec parte sui aliqua vitiata: Vidimus třebíčského opata Arnolda mezi červnem a listopadem 1257 In testimonium autem horum privilegiorum, quorum originalia vidimus, ad petitionem venerabilis viri praefati Marsilii, abbatis ecclesiae Siloensis, et dilecti plebani Stephani de Giglava praesens transcriptum sigilli nostri iussimus munimine roborari. Actum in Trebicz IV nonas decembris, anno dominicae incarnationis MCCLVII.”

280 Originál na pergamentu dosvědčil ještě A. Boček v archivu kláštera Želivi, dnes ho ale postrádáme; opis existuje v želivském kopiáři z konce 15. stol., fol. 26 - 27, moderní opis vznikla nekritická edice v: CDM VII, č. 113, s. 769.

281 Originál na pergamentu s poškozenou pečeti biskupa Bruna přivěšenou na zeleno-žluto hedvábních nitích, na Strahově, ŘP-L 57/I, inv.č. 8, sign. A XXIII 3; opisy se však zachovaly ve stejném fondu v rukopisu s titulem „Acta parochiae Iglaviensis“ z r. 1663 - 1697, a ve vidimusu strahovského opata Theoderika a milevského 17. stol. s opisy týkající se jihlavské fary začínajícími s r. 1256 je uložen dnes v Národním archivu, ve fondu premonstrátského kláštera na Strahově, ŘP 57/II, inv. č. 182, sign. knihy 112.

282 Zachovaná jenom jako opis v podobě moderního archivářského rukopisu J. B. Dlabačem s titulem „Siloensia rodního písemnictví; CDB V/1, č. 139, s. 223 - 224.

Tabulka č. 3
Korelační tabulka místních jmen

	Želivský okruh (1233/1234/1238/1243/1257/1304)				Tišnovský okruh (1234)	Historické názvy	Návrhy lokalizace
	Soukromý majetek (predium)	Farní správa, patronátní práva a desátky	Filiální vesnice Jihlavského farního chrámu sv. Jakuba 1257	Potvrzení převedení filiálních vsí ze sv. Jana Křtitele na sv. Jakuba 1304	Soukromý majetek (predium)		Moderní český zeměpisný název (historický německý název)
1		Kostel sv. Jana Křtitele v (Staré) Jihlavě + desátky ze cla a z vesnic:			Úplné vlastnictví celé (Staré) Jihlavy + clo		
2	Podole						Podol ²⁹⁰
3	Scrisowe						1. Střížov (Striechow) ²⁹¹ 2. Skryšov ²⁹²
4	Bogedanze						Bohdaneč ²⁹³
5	Pustsin						
6		Bobikozle	Pobikozel	Pobikozel	Pobikozli		1. Kozlov (Koslau) ²⁹⁴ 2. Horní Kosov ²⁹⁵
7		Borisowe	Borischow	Borussow	Borissow		1. Boršov záp. od Jihlavy (Borsohau) ²⁹⁶ 2. Sasov ²⁹⁷

- 290 Antonín PROFOUS: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny, díl III., 1959, s. 405.
291 Ke korelaci českého a německého místního jména: Ortslexikon der böhmischen Länder 1910 - 1965, (hsg. H. STURM), 1995, s. 189.
292 Antonín PROFOUS: Místní jména v Čechách, 1959, (pozn.1), s. 85.
293 Tentýž: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny, díl I., 1954, s. 97.
294 Ortslexikon der böhmischen Länder 1910 - 1965, (pozn.2), s. 188.
295 Josef DOBIÁŠ: Německé osídlení ostrůvku jihlavského, In: Časopis archivní školy 8, 1931, s. 69; Karel KUČA: Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku, II. díl, Praha 1997, s. 675.
296 Anton ALTRICHTER: Kolonisationsgeschichte der Iglauer Sprachinsel, In: ZVGMS XII, 1908, s. 118; Fritz WANITSCHKE: Plan der Stadt Iglau und Umgebung, 1927, Umgebungskarte von Iglau.
297 Václav RICHTER: Přechodní stavby v údolí Jihlávky, In: Vlastivědný sborník Vysočiny, oddíl věd společenských, svazek IV., 1961, s. 25.

8		Vnzenowe	Wincenow	Wicenow	Wicenow		1. Věnice u Náměště n. Oslavou (Wit- zenitz), ²⁹⁸ okr. Třebíč ? 2. Cerekvič- ka ²⁹⁹
9		Koslowe	Kossow	Kossow a dru- hý Kossow	Kohhoue	Kozzau, Go- ssaw, Gossow, Gossau ³⁰⁰	Kosov u Jihla- vy (Gossau mit Sachsenthal / Sasov) ³⁰¹
10	Dobre ³⁰²						1. Dobrá u Ledče nad Sá- -zavou ³⁰³
11		Dobrezowit	Dobresowiz	Dobessowicz		Dobrowic, Dobrans, Dobronytz, Dobrantz, Dobranitz ³⁰⁴	1. Dobronín (Dobrenz) ³⁰⁵ sv. od Jihlavy 2. Pávov ³⁰⁶
12		Elhota	Lehotka	Lhota	Legota		1. Panská Lho- ta (Herrnhot- ta) ³⁰⁷ 2. zaniklá Lhotka mezi Brtnicí, Jestře- bím a Uhřino- vicemi ³⁰⁸
13		Belemilizic	Bolemiliziz	Bolemislicz	Bolemilchichi		Někde snad v místech po- zdějšího mės- ta Jihlavy
14		Stibor a druhá Stibor	Stibor a druhá Stibor	Stibor a druhá Stibor			

- 298 Ernst PFOHL: Ortslexikon Sudetenland: oro-, hydro- und topogr., statist. u. wirtschaftskundl. Nachschla-
gewerk, 1987, s. 625.
- 299 Václav RICHTER: Přechodní stavby, 1961, pozn. 8, s. 26.
- 300 Anton ALTRICHTER: Die Dorfnamen in der Iglauer Sprachinsel, 1924, s. 15; Tentýž: Kolonisationsgeschichte,
1908, (pozn.7), s. 181, 122.
- 301 Tentýž: Kolonisationsgeschichte, 1908, pozn. 7, s. 120; Ortslexikon der böhmischen Länder 1910 - 1965,
pozn. 2, s. 187; Ernst PFOHL: Ortslexikon Sudetenland, pozn. 9, s. 146, 258.
- 302 Je otázkou zda lze tuto vesnici ztotožnit s v dalších listinách uváděnými Dobrezowitzemi.
- 303 Antonín PROFOUS: Místní jména v Čechách, 1954, pozn. 4, s. 397.
- 304 Anton ALTRICHTER: Die Dorfnamen, 1924, pozn. 11, s. 14; Tentýž: Kolonisationsgeschichte, 1908, pozn. 7,
s. 121.
- 305 Tentýž: Kolonisationsgeschichte, s. 121; Fritz Wanitschek: Umgebungskarte von Iglau, 1927, pozn. 7.
- 306 Josef Vítězslav ŠIMÁK: Záhada z počátků obce Jihlavské, Vlastivědný sborník kraje jihlavského, I. Ročník,
1922 - 23, s. 4; Josef DOBIÁŠ: Německé osídlení ostrůvku jihlavského, In: Časopis archivní školy 8, 1931,
s. 67 - 68.
- 307 Ortslexikon der böhmischen Länder 1910 - 1965, pozn. 2, s. 188.
- 308 Alois Josef PÁTEK: Vlastivěda moravská, II. Místopis, Jihlavský okres, Brno 1901, s. 6.

15		Bukowe a druhá Bukowe	Bukow	Bucow			1.: Bukovčí, trať mezi Loudkou, Otínem a Vysokými Studnicemi) ³⁰⁹ ?? 2.: Bukovec, dnes Věžnice východ od Jihlavy ³¹⁰ 3.: Bukovec mezi Jestřebím, Kněžicemi a Brtnicí ³¹¹ 4.: dnešní Zborná ³¹² (Waldhofu)
16		Smirna	Zmierzna a druhá Zmierzna	Smirczna	Smyrchnowe		1.: Smrčná sev. od Jihlavy 2.: Horní a Dolní Smrčné (Unterfichten) ³¹³
17		Serech	Sareh	Sarek		Zdiarek, Sahers, Zeherleins, Saherz, Sherlaß, Saherles, Scherlus, Selentz, Seeherles, Zdiaretz ³¹⁴	Ždírec (Seelentz) ³¹⁵ sv. od Jihlavy
18					Pestow	Pistaw, Pistau, Pestau ³¹⁶	Pístov (Pistau) ³¹⁷
19					Vblazka		
20			Porez	Porecz		Porentz, Porantz, Porans, Barenz ³¹⁸	Berane / Beranovec u Vělanice (Porenz / Willenz) ³¹⁹

309 Fritz WANITSCHKE: Umgebungskarte von Iglau, 1927, pozn. 7.

310 Tamtéž: Umgebungskarte von Iglau.

311 Tamtéž: Umgebungskarte von Iglau.

312 Josef DOBIÁŠ: Německé osídlení ostrůvku jihlavského, In: Časopis archivní školy 8, 1931, s. 67.

313 Anton ALTRICHTER: Kolonisationsgeschichte, 1908, pozn. 7, s. 120; Ortslexikon der böhmischen Länder 1910 - 1965, pozn. 2, s. 188.

314 Anton ALTRICHTER: Die Dorfnamen, 1924, pozn. 11, s. 20; Tentýž: Kolonisationsgeschichte, 1908, pozn. 7, s. 123.

315 Tentýž: Kolonisationsgeschichte, 1908, pozn. 7, s. 118, 120; Fritz WANITSCHKE: Umgebungskarte von Iglau, 1927, pozn. 7; Josef DOBIÁŠ: Německé osídlení, 1931, pozn. 23, s. 65; Ladislav HOSÁK / Rudolf ŠRÁMEK: Místní jména na Moravě a ve Slezsku, II, 1980, s. 812.

316 Tentýž: Die Dorfnamen, 1924, pozn. 11, s. 18; Tentýž: Kolonisationsgeschichte, 1908, pozn. 7, s. 123.

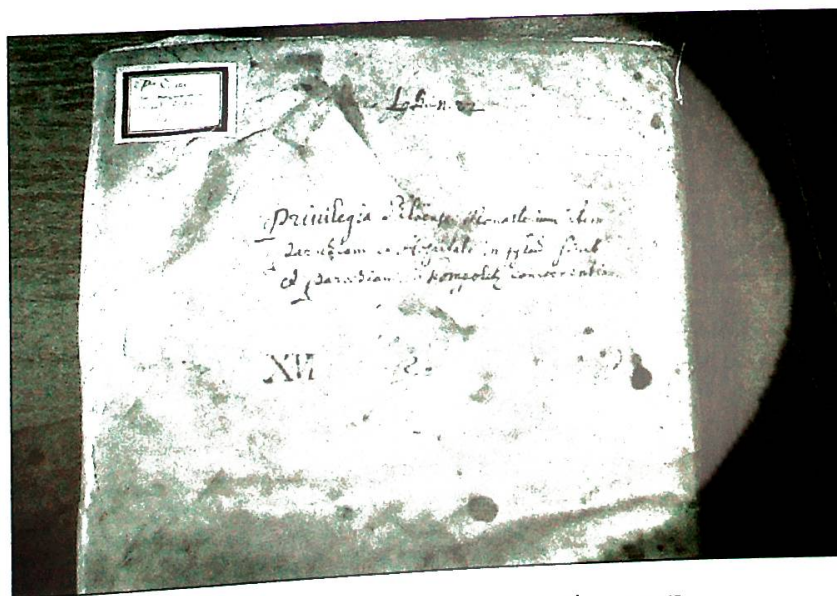
317 Ortslexikon der böhmischen Länder 1910 - 1965, pozn. 2, s. 188.

318 Anton ALTRICHTER Die Dorfnamen, 1924, pozn. 11, s. 19; Tentýž: Kolonisationsgeschichte, 1908, pozn. 7, s. 123.

319 Tentýž: Kolonisationsgeschichte, 1908, pozn. 7, s. 118, 120; Ortslexikon der böhmischen Länder 1910 - 1965, pozn. 2, s. 188; Alois Josef PÁTEK: Vlastivěda moravská, II. Místopis, Jihlavský okres, Brno 1901, s. 127.

Tabulka č. 4
Zachování jednotlivých listin

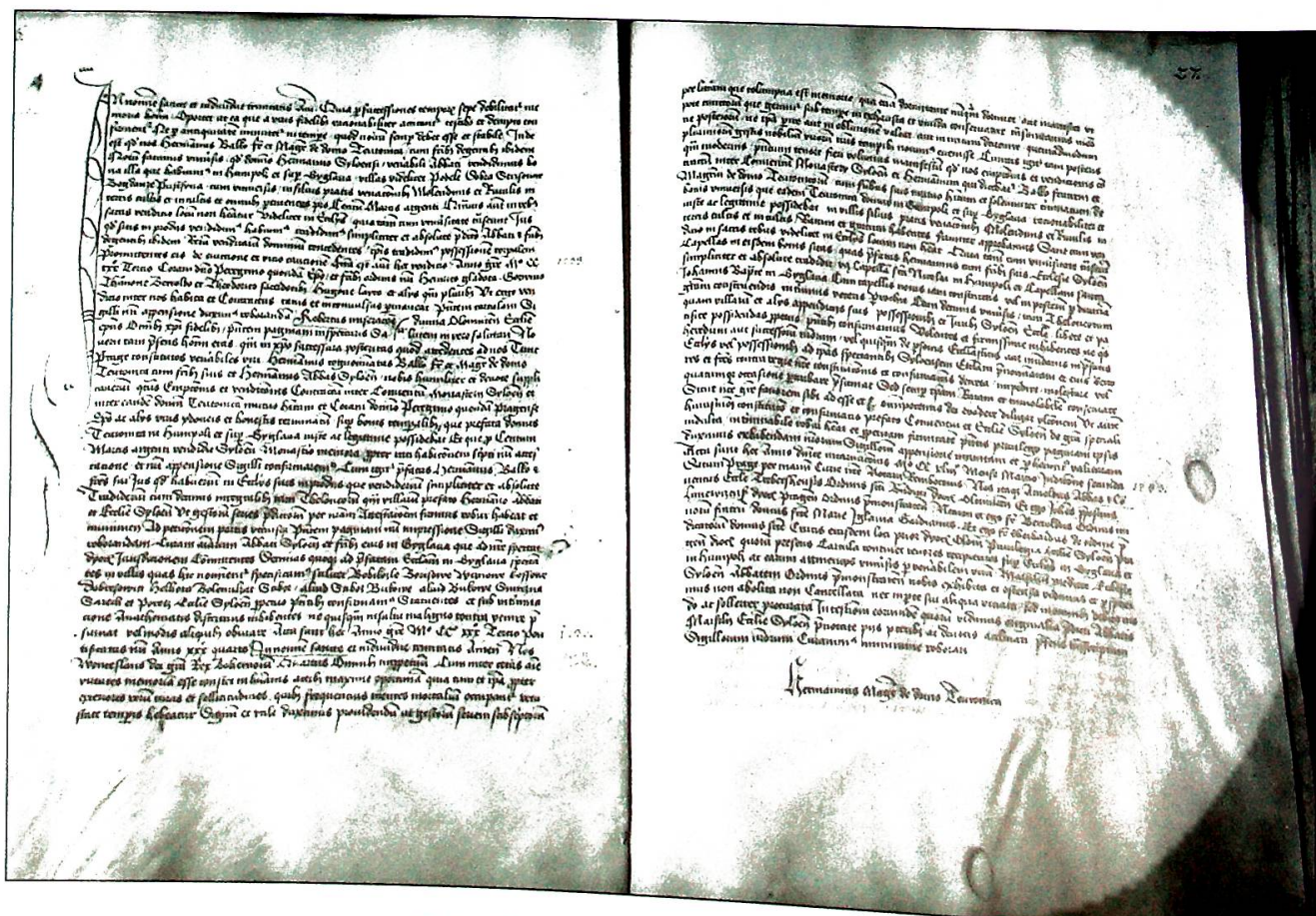
1233 Listina Heřmana Balka	1233 Listina biskupa Roberta	1243 Královská listina Václava I. Verze A	1243 Královská listina Václava I. Verze B	1257 vidimus biskupa Arnolda	31. 5. 1257 listina biskupa Bruna	
*	*		*			1257 1. vidimus biskupa Arnolda + potvrzení tohoto vidima biskupem Brunem
		*			*	1306 2. vidimus
			*			1454 Potvrzovací listina Ladislava Pohrobka
*	*	*	*	*		15. století 1. Želivský kopiář
					*	1663 2. Želivský kopiář
	Strahov	Strahov	Františkovo muzeum Brno- dnes ztraceno	Klášter Želiv- dnes ztraceno	Strahov	Zachycení a uložení v 19. století v archivech

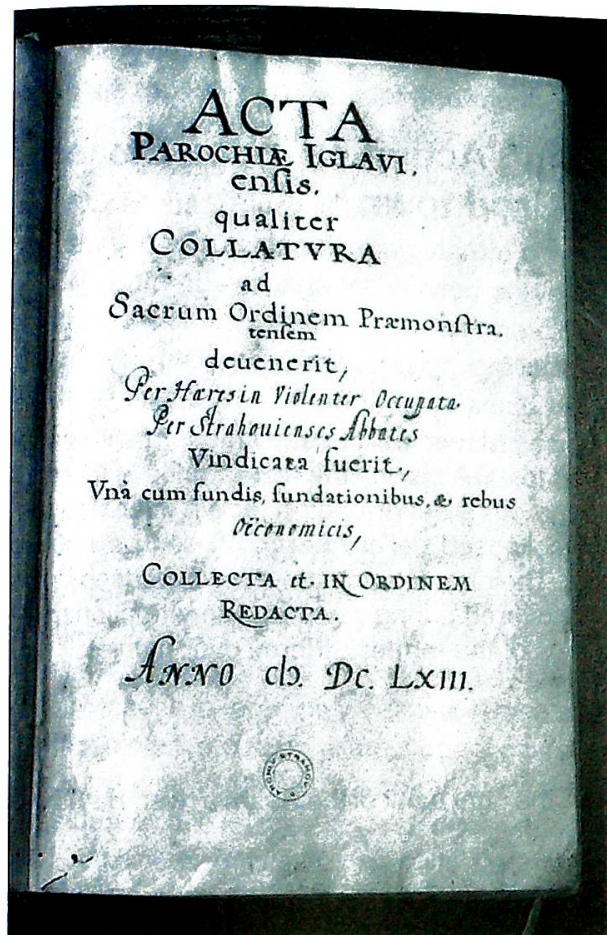
RP lib. 43 - kopiář 15. století - desky - avers

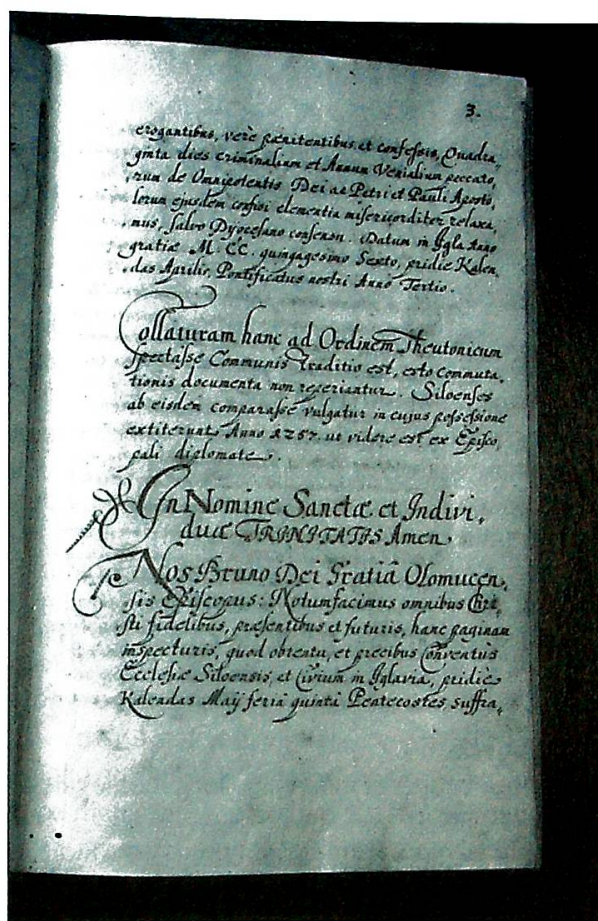
RP lib. 43 - kopiář 15. století - desky - revers

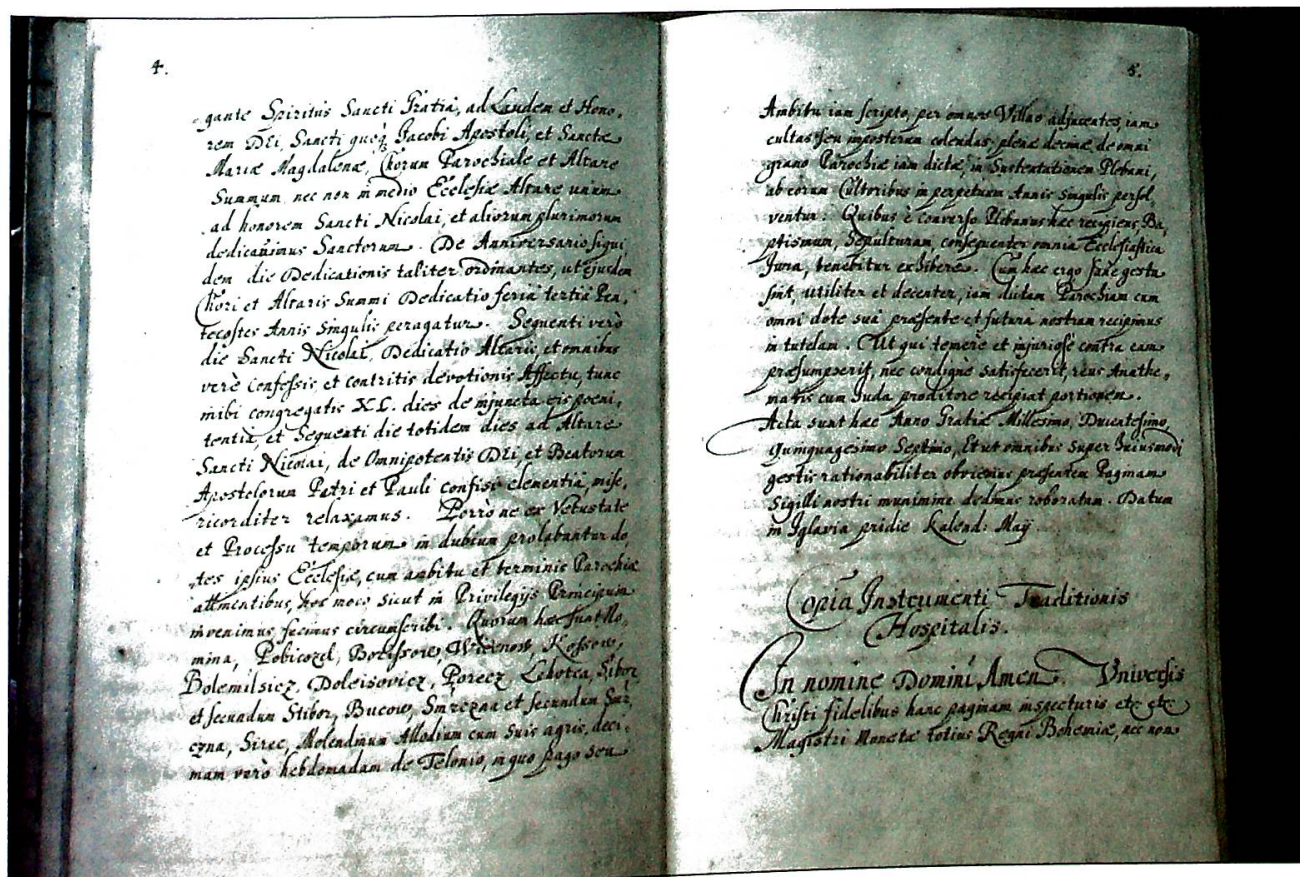
RP lib. 43 - kopiář 15. století - foliant 26 - 27

RP lib. 112 - kopiář 17. století - frontispis

RP lib. 112 - kopiář 17. století - foliant 3

RP lib. 112 - kopiář 17. století - foliant 4 - 5